

SKIRIAMA VLADO PUTVINSKIO 150 GIMIMO METINŲ JUBILIEJUI

**VLADAS PUTVINSKIS IR JO ŠEIMA
ŠAULIŠKOJE VEIKLOJE**

VLADAS PUTVINSKIS IR JO ŠEIMA ŠAULIŠKOJE VEIKLOJE

Skiriama Vlado Putvinskio 150 gimimo metinių jubiliejui

Mokslinės konferencijos, įvykusios Kelmės krašto muziejuje
2023 m. birželio 23 d. „Vladas Putvinskis ir jo šeima šauliškoje veikloje“
pranešimų rinkinys

Projektą finansuoja:

Leidinio sudarytojas: Kelmės krašto muziejus

Kelmė, 2023

TURINYS

I DALIS

IŠ AMŽIŲ GLŪDUMOS KOVOJE UŽ LIETUVOS LAISVĘ

*Lietuvos šaulių sąjungos V. Putvinskio-Pūtoio klubo prezidentas, Vyčio Kryžiaus ordino kavallerius
Stasys Ignatavičius*

- 4 -

LIETUVOS ŠAULIŲ SAJUNGOS KŪRIMOSI PRADŽIA

Kauno miesto muziejaus muziejininkas, Vytauto Didžiojo universiteto prof. dr. Jonas Vaičėnionis

- 9 -

NUO NERIMTO DALYKO GARBĖS IKI DVASINIO VIENINGUMO: SPORTO POLITIKA ŠAULIŲ SAJUNGOJE

Vytauto Didžiojo karo muziejaus Rinkinių saugojimo ir tyrinėjimo skyriaus vedėja Kristina Petrauskė

- 16 -

V. PUTVINSKIO IR JO ŠEIMOS ĮTAKA KELMĖS KRAŠTO ŠAULIŲ VEIKLAI TARPUKARYJE

Žemaitijos saugomų teritorijų direkcijos vyriausiasis ekologas, kraštotyrininkas Vidmantas Lopeta

- 25 -

II DALIS

VLADAS PUTVINSKIS APIE ŠAULIŠKUMĄ

*Nacionalinės mokėjimo agentūros prie Žemės ūkio ministerijos teisės departamento direktorius ir
Lietuvos šaulių sąjungos Vlado Putvinskio-Pūtoio klubo pirmasis viceprezidentas Dr. Audrius
Skaistys*

- 46 -

PUTVINSKIŲ ŠEIMOS ARCHYVAS ŠIAULIŲ „AUŠROS“ MUZIEJUJE: PRAEITIS, IŠSAUGOTA ATEIČIAI

*Šiaulių „Aušros“ muziejaus muziejininkas-rinkinio saugotojas, Lietuvos istorijos instituto
doktorantas Laurynas Giedrimas*

- 50 -

I DALIS

Lietuvos šaulių sąjungos V. Putvinskio-Pūtvio klubo prezidentas, Vyčio Kryžiaus ordino kavaliere Stasys Ignatavičius

IŠ AMŽIŲ GLŪDUMOS KOVOJE UŽ LIETUVOS LAISVĘ

Lietuvos šaulių sąjungos įkūrėjas, ideologas ir pirmasis viršininkas Vladas Gerardas Putvinskis siekė sušaulinti Lietuvą. Tai nereiškė, kad visi Lietuvos gyventojai turėjo būti šaulių organizacijos nariais. Jis siekė, kad visi Lietuvos gyventojai taptų valstybės – tėvynės gynėjais. Šią ypatingą savybę – būti tėvynės gynėju ir kovoti už Lietuvos laisvę, jis paveldėjo iš savo kilmingos giminės protėvių – Broel-Pliaterių ir Putvinskių. Reikėtų paminėti, kad Putvinskių giminės herbas „Abdank“ istoriniuose šaltiniuose jau minimas 1212 metais. Iš žymesnių giminių, naudojusių šį herbą, buvo Skarbekai, Haraburdos, Vizborai. Šį herbą naudojo ir ukrainiečių etmonas Bogdanas Chmelnickis, Trakų vaivada Jonas Goštautas.

„Lietuvišką Žana d'Ark“ – taip buvo vadinama 1831 m. sukilimo prieš carinę Rusijos okupaciją sukilėlių karinių pajėgų kapitonė, nacionalinė didvyrė grafaite Emilija Pliaterytė. Sukilimą pralaimėjus, jai buvo pasiūlyta pasitraukti į Prūsiją ir ten internuotis, tačiau Emilija pareiškė, kad, kol gyva, kovos už Tėvynę. Vos 25 metų sulaukusi narsioji Lietuvos patriotė nuo mūšiuose patirtų sužeidimų ir išsekimo mirė 1831 m. gruodžio 23 d. Justinavo dvare netoli Kapčiamiesčio.

Į 1831 m. sukilimo batalijas aktyviai buvo įsitraukęs ir Šilo Pavėžupio, Gaugarių, Graužikų ir Šardankšių dvarų paveldėtojas, Šiaulių apskrities bajorų maršalka Hermenhildas Kazimieras Putvinskis, kurio tėvas Dionizas Putvinskis buvo Lietuvos vyriausiojo teismo teisėjas, LDK kavalerijos karužas. Hermenhildas Kazimieras Putvinskis savo lėšomis apginklavo didelį būrį sukilėlių ir rėmė sukilėlius viso sukilimo metu.

1863 metais Lenkijoje ir Lietuvoje išsiliesnojo naujas sukilimas prieš okupacinę Rusijos imperiją. Šiame sukilime aktyviai dalyvavo Rapolas Viktoras Florencijus Putvinskis, kuris buvo susižiedavęs ir vėliau vedė Idaliją Broel-Pliateraitę. Rapolas Putvinskis iš Prūsijos nupirko ginklus, jais apginklavo didelį sukilėlių būrį ir jį apmokė Kelmės turgaus aikštėje. Iki šiol Graužikų dvarvietėje Žvėryno kalno papėdėje stovi ažuolas, kurio drevėse ir šakose, pagal tą metą menusių prisiminimus, buvo slepiami sukilėlių ginklai. Malšinant sukilimą, R. Putvinskis carinės Rusijos administracijos buvo suimtas ir 1863 m. spalio 23 d. ištremtas į Sibirą, dalis jo valdų buvo konfiskuotos.

Savo giminaitės, senelio ir tėvo pėdomis žengė 1873 m. Rygoje gimęs Vladas Gerardas Putvinskis. Augęs lenkiškoje aplinkoje, namuose kalbėjęs lenkiškai, bet apie 1900 metus su žmona Emilija (Vladas buvo vedęs bajoraitę Emilija Gruzdytę, vyskupo Motiejaus Valančiaus giminaitę) apsisprendė būti lietuviais, ėmė mokytis lietuvių kalbos. Ypač didelę įtaką jiems padarė lietuvių visuomenės ir kultūros veikėjas,

tautinio judėjimo dalyvis Povilas Višinskis. Paveiktas lietuviybės Vladas Putvinskis Šilo Pavėžupyje įsteigė pirmąją slaptą lietuvišką pradinę mokyklą, kitais metais buvo atidaryta slapta mokykla Grauzikuose (pastatas išlikęs iki šių dienų). Šiose mokyklose buvo nemokamai mokomi dvarų darbininkų ir aplinkinių kaimų valstiečių vaikai. Reikėtų paminėti, kad lietuvių kalbos ir literatūros tuos vaikus mokė Žemaitė, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Jonas Biliūnas, Jadvyga Teofilė Juškytė-Širšė.

Netrukus Šilo Pavėžupio ir Grauzikų dvarai tapo lietuviybės centru. Juose dažnai lankydavosi Povilas Višinskis, Žemaitė, Jonas Krikščiūnas-Jovaras, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Jonas Biliūnas, Augustinas Janulaitis, Antanas Žmuidzinavičius, Antanas Smetona, Jonas Jablonskis, Motiejus Valančius, Petras Avižonis ir kiti demokratinės pakraipos inteligentai, rašytojai, menininkai. Be švietėjiškos veiklos, Augustinui Janulaičiui pasiūlius, Šilo Pavėžupyje Vladas Putvinskis įsteigė didžiausią uždraustos lietuviškos spaudos gabenimo, paskirstymo ir persiuntimo centrą Žemaitijoje. Už knygnešystę, aktyvų dalyvavimą 1905 m. revoliucijos įvykiuose ir agitaciją prieš carą 1906 m. buvo suimtas ir keletą mėnesių kalėjo Šiaulių ir Kauno kalėjimuose. Antrą kartą už politinę veiklą V. Putvinskis buvo suimtas 1914 m. ir buvo ištremtas į Žemutinio Naugardo Voskresensko kaimą. Tremtyje išbuvo iki 1917 metų. Rusijoje bolševikams užgrobus valdžią, jis atgavo laisvę ir kurį laiką gyveno advokato K. Barausko ūkyje Dono stepėse, vėliau persikėlė gyventi į Novočerkaską, iš kur 1918 m. balandžio mėn., vietovę užėmus vokiečių kariuomenei (vyko I-asis pasaulinis karas), sugrįžo į Lietuvą. Nors Lietuva buvo okupuota vokiečių kariuomenės, grįžęs į savo dvarus, organizavo vietos savivaldą, supirkęs iš vokiečių ginklų, jais apginklavo dvarų darbininkus ir rūpinosi apylinkės gyventojų apsauga nuo siautėjančių plėšikų ir plėšikaujančių vokiečių kareivių. Tai davė teigiamų rezultatų – įvairūs banditėliai ir plėšikaujantys vokiečių kareiviai ėmė vengti Kelmės apylinkių ir jas apeidavo. Tuo, nesaugiu Lietuvai ir jos gyventojams, metu V. Putvinskiui subrendo mintis įsteigti karinę civilių žmonių organizaciją, kuri galėtų rūpintis krašto ir gyventojų saugumu.

1919 m. vasario mėn., tarpininkaujant būsimajam Respublikos Prezidentui Antanui Smetonai, jis buvo paskirtas Lietuvos tiekimo ir maitinimo ministerijos bendrųjų reikalų departamento direktoriumi. Kaune jam pavyko įgyvendinti savo kilnią idėją. Su grupe bendraminčių – Matu Šalčiumi, Miku Mikelkevičiumi, Antanu Žmuidzinavičiumi, Tadu Ivanausku, Antanu Žukausku-Vienuoliu, Baliu Sruoga, Rapolu Skipičiu, Faustu Kirša, Vladu Stašinsku ir kitais įkūrė gausiausią ir garbingiausią tarpukario Lietuvos visuomeninę Tėvynės gynėjų organizaciją – Lietuvos šaulių sąjungą. Į V. Putvinskio pradėtą darbą sušaulinti Lietuvą ir visus šalies gyventojus paversti valstybės gynėjais įsijungė visa jo šeima.

Jo žmona Emilija aktyviai įsijungė į Šaulių sąjungos įkūrimo veiklą. Buvo viena pirmųjų moterų šaulių. 1933 m. liepos 23 d. per pirmąjį visuotinį moterų šaulių suvažiavimą buvo išrinkta LŠS moterų šaulių garbės pirmininke, šaulės ją vadino „Šaulių močiute“. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, 1941 m. birželio 14 d. suimta ir

ištremta į Komiją. Vėliau už žodinių pasipriešinimą Ust Lekčimo tremtinių gyvenvietės viršininkui buvo įkalinta Syktyvkaro kalėjime, kur 1942 m. liepos 30 d. mirė nuo išsekimo ir ligų.

Vyriausias sūnus Stasys Putvinskis (nuo 1938 m. – Pūtvis). 1919 m. savanoriu įstojo į Lietuvos kariuomenę. 1919 m. gruodžio mėn. baigė Karo mokyklą, dalyvavo Nepriklausomybės kovose su Lenkijos kariuomene. Už pasižymėjimą žvalgybos žygiuose lenkų užfrontėje buvo apdovanotas Vyčio Kryžiumi. 1925 m. Halės (Vokietija) universitete baigė agronomijos kursą. Iki 1935 m. – VII šaulių rinktinės vicepirmininkas. 1935–1938 m. – žemės ūkio ministras, vėliau – Žemės ūkio rūmų vicepirmininkas. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, 1940 m. liepos mėn. suimtas, kalintas Šiaulių kalėjime. 1941 m. gegužės mėn. SSRS NKVD Ypatingojo pasitarimo nuteistas 8 metus kalėti. Nuo 1941 m. liepos kalintas Gorkio (dabar Žemutinis Naugardas) kalėjime, kur 1942 m. balandžio 4 d. buvo nužudytas.

Duktė Ona Putvinskaitė-Tercijonienė. Nuo 1919 m. dirbo Šaulių sąjungoje. 1927 m. kovo 14 d. išrinkta Kauno šaulių būrio Moterų sekcijos pirmininke, buvo pirmoji Kauno šaulių būrio moterų skyriaus vadė. Pirmajame visuotiniame šaulių moterų suvažiavime (1933 m. liepos 23 d.) buvo išrinkta į šaulių moterų centro komitetą, buvo komiteto prezidiumo ir Sveikatos sekcijos vedėja. Su kitais organizavo Šaulių sąjungos sanitarijos kursus, dėstė šaulių moterų kursuose, stovyklose, skaitė paskaitas suvažiavimuose, rašė „Trimitui“. Pirmosios sovietinės okupacijos metu išvengė tremties, artėjant antrajai sovietinei okupacijai, 1944 m. liepos mėn. pasitraukė į Vokietiją. 1949 m. emigravo į JAV, kur 1953–1954 m. aktyviai veikė atkuriant Lietuvos šaulių sąjungą tremtyje. Mirė 1972 m. vasario 5 d.

Sūnus Vytautas Putvinskis nuo 1919 metų mokėsi Dotnuvos žemės ūkio technikumė, kur aktyviai veikė įsteigiant technikumą šaulių būrį. Buvo išrinktas šio būrio išdininku, vėliau – pirmininku. Žaidė Dotnuvos futbolo komandoje „Šaulys“. Su technikumą šauliais 1923 m. sausio 10–15 d. dalyvavo Klaipėdos atvadavimo operacijoje, už ką buvo apdovanotas Klaipėdos krašto atvadavimo medaliu. 1927–1934 m. Kelmės šaulių būrio pirmininkas, vienas iš V. Putvinskio vardo muziejaus įsteigėjas, Graužikų jaunųjų ūkininkų ratelio pirmininkas. Mirus V. Putvinskiui, perėmė Graužikų dvaro ūkį ir ūkininkavo. Lietuvą okupavus sovietams, dirbo žuvininku Graužikų tarybiniame ūkyje. 1941 m. birželio 14 d. suimtas ir ištremtas į Kansko lagerį, kur 1942 m. lapkričio 5 d. sušaudytas.

Duktė Sofija Putvinskaitė-Mantautienė į Šaulių sąjungos veiklą įsijungė 1919 m. 1920–1922 m. Kauno šaulių būrio moterų būrio sekretorė ir moterų šaulių sporto vadovė. 1923 m. prasidėjus Klaipėdos krašto sukilimui, kartu su žymia Lietuvos žvalgybininke Marcele Kubiliūte įsteigė Klaipėdos krašto sukilimui remti komitetą. 1923 m. išrinkta Lietuvos moterų sąjungos tautiniam laivynui remti valdybos sekretore. Nuo 1927 m. šaulių moterų centro komiteto narė, nuo 1938 m. iki sovietinės okupacijos – šaulių moterų vadė. 1944 m. vasarą pasitraukė į Vokietiją, 1949 m.

emigravo į JAV. 1953–1954 m. viena iš Šaulių sąjungos tremtyje iniciatorė, LŠS tremtyje laikinosios centro valdybos narė, vėliau LŠS tremtyje centro valdybos narė, šaulių moterų vadovė. Mirė 1984 m. balandžio 5 d.

Jauniausioji duktė Emilija Putvinskaitė-Pūtvytė aktyviai dalyvavo Šaulių sąjungos ir Skautų sąjungos veikloje, buvo Vytauto Didžiojo universiteto šaulių moterų skyrių organizatorė ir pirmininkė, jos iniciatyva buvo įsteigtos studentų korporacijos „Saja“ ir „Živilė“. Nuo 1949 m. gyveno JAV, kur aktyviai dalyvavo atkuriant Šaulių sąjungą tremtyje. 1956–1958 m. LŠS tremtyje laikinosios centro valdybos narė. Mirė 1995 m. kovo 22 d.

Be Vlodo ir Emilijos Putvinskių vaikų į šaulišką veiklą buvo įsijungę ir kiti šeimos nariai. Sesuo Marija Putvinskaitė-Žmuidzinavičienė nuo 1930 m. dirbo Šaulių sąjungos moterų centro organizacinėje komisijoje, buvo šaulių moterų tarybos narė. Nuo 1933 m. šaulių moterų centro pirmininkė, 1935–1936 m. – šaulių moterų vadė. Būdamą LŠS moterų vadė iškėlė mintį ir tai įgyvendino, kad šaulės moterys turi praeiti karinį parengimą. Mirė 1959 m. gegužės 12 d.

Marijos Žmuidzinavičienės vyras Antanas Žmuidzinavičius – Vlodo Putvinskio bendražygis, vienas iš Šaulių sąjungos įkūrėjų, ilgametis Šaulių sąjungos Centro valdybos narys, 1929–1934 m. LŠS Centro valdybos pirmininkas. Mirė 1966 m. rugpjūčio 9 d.

Sofijos Mantautienės vyras Aleksandras Mantautas 1922 m., pasitraukęs iš darbo užsienio reikalų ministerijoje, perėjo dirbti į Šaulių sąjungą, buvo Šaulių sąjungos Kultūros ir propagandos skyriaus viršininkas, taip pat Centro valdybos narys – sekretorius. Jis buvo vienas iš 1923 m. Klaipėdos krašto sukilimo iniciatorių, organizatorių ir dalyvių. Po Klaipėdos atvadavimo – vienas iš Klaipėdos krašto šaulių XX rinktinės steigėjų. Ilgametis LŠS Centro valdybos narys. 1929–1930 m. redagavo „Trimitą“. Su žmona Sofija išleido tris tomus V. Putvinskio raštų. 1949 m. iš Vokietijos emigravo į JAV. 1952–1954 m. vienas iš Šaulių sąjungos tremtyje atkūrėjas, atkūrimo komiteto pirmininkas. Iki 1962 m. buvo renkamas LŠS tremtyje centro valdybos pirmininku, LŠS tremtyje garbės narys. Mirė 1986 m.

Aleksandro ir Sofijos Mantautų sūnus Vaidievis Andrius Mantautas vienas iš Šaulių sąjungos tremtyje atkūrėjas, iniciatyvinio atkūrėjų branduolio sekretorius, jo nenuilstamo darbo pasekoje LŠS tremtyje buvo įteisinta JAV teisingumo ministerijoje, ilgametis LŠST ir LŠS Išeivijoje garbės pirmininkas ir vadas, LŠS garbės šaulys. 1973 m. drauge su tėvais išleido Vlodo Putvinskio raštus. Mirė 2017 m.

1989 metais Lietuvoje atkūrus Šaulių sąjungą, į organizacijos atkuriamąją veiklą įsijungė V. Putvinskio vaikaitis Rimantas Pūtvis, ilgą laiką jis buvo LŠS Centro valdybos narys. Šaulių sąjungoje įsteigus LŠS V. Putvinskio-Pūtvio klubą, klubo veikloje aktyviai dalyvavo V. Putvinskio provaikaitis architektas Stasys Pūtvis, eilę metų jis renkamas klubo tarybos nariu. Klubo narys ir gen. P. Plechavičiaus šaulių 6-osios rinktinės šaulys proprovaikaitis Tautvilas Pūtvis, kuris sėkmingai ūkininkauja

paveldėtame Graužikų ūkyje. Žmuidzinaičių palikuonis Paulius Stasiukaitis aktyvus LŠS Garbės sargybos kuopos šaulys. Karaliaus Mindaugo šaulių 10-oje rinktinėje aktyviai veikia Vaidotas Okulič-Kazarinas.

LIETUVOS ŠAULIŲ SAJUNGOS KŪRIMOSI PRADŽIA

Pastaraisiais metais Lietuvos Šaulių sąjungos istorijos tyrimai yra sulaukę nemažo įvairių tyrėjų dėmesio. Bene reikšmingiausi darbai atlikti istoriko doc. dr. Vytauto Jokubausko iš Klaipėdos universiteto, kuris įvertino šaulių / partizanų vaidmenį tuometės Lietuvos Respublikos gynybos sistemoje¹, išryškinant nuoseklų rengimąsi partizaniniam karui, kuris iš esmės buvo pradėtas tik pasibaigus kovoms už nepriklausomybę 1920 m. Tarp daugelio kitų paminėtume ir išskirtume prof. dr. Vyganto Vareikio², dr. Hektoro Vitkaus³, dr. Mindaugo Nefo⁴, dr. Dainiaus Noreikos⁵, Solveigos Lukminaitės⁶, o kartu ir šio pranešimo autoriaus⁷ mokslinius darbus.

---

¹ JOKUBAUSKAS, Vytautas. „Vieni vieni“: šaulių rengimas partizaniniam karui 1924–1940 m. Lietuvoje. *Istorija*, 2012, t. LXXXVI, p. 11–24.; JOKUBAUSKAS Vytautas, Šauliai-partizanai Lietuvos gynybos sistemoje tarpukariu, in Jokubauskas Vytautas, „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. *Tarpukario Lietuvos atvejis*, Klaipėdos universiteto leidykla, Klaipėda, 2014, p.343-442; JOKUBAUSKAS, Vytautas. Lietuvos šauliai tarpukariu: lietuviai, katalikai, visuomenės elitas, in *Paramilitarism in the Eastern Baltics, 1918–1940: Cases Studies and Comparisons = Paramilitarizmas Rytų Baltijos regione 1918–1940: atvejo studijos ir lyginimai* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, vol. XXVIII). Ed. by Vytautas JOKUBAUSKAS, Vasilijus SAFRONOVAS, Vygantas VAREIKIS. Klaipėda, 2014, p. 75–102.; JOKUBAUSKAS, Vytautas. Veikti šauliškai: sportas ir karinis parengimas tarpukariu Lietuvoje. *Istorija*, 2015, t. 98, nr. 2, p. 5–35.; JOKUBAUSKAS, Vytautas. Periodinio leidinio turinio kiekybinė analizė: 1920–1940 m. „Trimito“ atvejis. *Istorija*, 2019, t. 116, nr. 4, p. 78–108.;

² VAREIKIS, Vygantas. Lietuvos Šaulių sąjunga Lietuvos ir Lenkijos konflikto metu (1920–1923 m.), in *Šauliškumas, tautiškumas ir Lietuvos nepriklausomybė*. Sud. Aleksandras LIEKIS. Vilnius, 1993, p. 51–69.; VAREIKIS, Vygantas. Bandytas apčiuopti šaknis: ideologinės Lietuvos šaulių sąjungos ištakos, in *Paramilitarism in the Eastern Baltics, 1918–1940: Cases Studies and Comparisons = Paramilitarizmas Rytų Baltijos regione 1918–1940: atvejo studijos ir lyginimai* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, Vol. XXVIII). Ed. by Vytautas JOKUBAUSKAS, Vasilijus SAFRONOVAS, Vygantas VAREIKIS. Klaipėda, 2014, p. 19–40.

³ VITKUS, Hektoras. Sąjungininkai ir (ar) priešai: tautinių mažumų įvaizdžiai Lietuvos šaulių sąjungos, Latvijos Aizsargų ir Estijos Kaitseliitų ideologijose, in *Paramilitarism in the Eastern Baltics, 1918–1940: Cases Studies and Comparisons = Paramilitarizmas Rytų Baltijos regione 1918–1940: atvejo studijos ir lyginimai* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, vol. XXVIII). Ed. by Vytautas JOKUBAUSKAS, Vasilijus SAFRONOVAS, Vygantas VAREIKIS. Klaipėda, 2014, p. 223–259.; VITKUS, Hektoras. Lietuvos šauliai, Latvijos aizsargai ir Estijos kaitseliitai Holokausto akistatoje: lyginamoji analizė. *Lituanistica*, 2015, t. 61, nr. 3 (101), p. 166–184.

⁴ NEFAS Mindaugas, *Dvasios aristokratai: Lietuvos šaulių sąjungos siekiai ir realybė*, 1919–1940 m., Versus, 2019, 496 p.

⁵ NOREIKA Dainius, Šauliai, Birželio sukilimas ir partizaninis karas: Šiaurės rytų Lietuvos atvejis, in *Lituanistica*, 2015, t. 16, nr.3 (101), p.221-234.

⁶ LUKMINAITĖ Solveiga, magistro darbas „Mikalina Glemžaitė (1891–1985) – mokytoja, kraštotyrininkė, visuomenininkė. XX a. pirmos pusės biografijos atodangos“, 2017, Vytauto Didžiojo universitetas.

⁷ VAIČĖNIONIS Jonas, Lietuvos Šaulių sąjunga Valstybės gynyboje 1935–1940 metais, in *Lietuvos Šaulių sąjungos istorijos fragmentai*, Kaunas, 2002, p.110-119.; VAIČĖNIONIS Jonas, Lietuvos šaulių sąjungos integracijos į valstybės gynybos sistemą XX a. 3–4-uoju dešimtmečiais proceso bruožai, in *Paramilitarism in the Eastern Baltics, 1918–1940: Cases Studies and Comparisons (Paramilitarizmas Rytų Baltijos regione 1918–1940: atvejo studijos ir lyginimai)*, Acta Historica Universitatis Klaipedensis, 2014, t. 28, p. 125–139; VAIČĖNIONIS Jonas, Lietuvos šaulių sąjunga valstybės gynyboje XX a. 4-ajame dešimtmetyje: šaulių parengtis karinėms užduotims vykdyti, *Lituanistica*, t. 61, nr.3(101), Lietuvos mokslų akademija, Vilnius, 2015, p. 185–195; 225.; VAIČĖNIONIS Jonas, Rifleman's sign on the uniform: the members of Lithuanian Riflemen's Union in the lithuanian partisan

Šiandien, minėdami Lietuvos šaulių sąjungos įkūrėjo Vlado Putvinskio 150 gimimo metų jubiliejų, pamėginsime prisiminti Šaulių sąjungos kūrimosi pradžią, įvertinsime, kokiomis aplinkybėmis ši organizacija susikūrė, kokių patirčių įgijo pirmaisiais veiklos metais.

Pradedant kalbėti apie sąjungos kūrimosi pradžią, svarbu įvertinti bendrą situaciją valstybėje, kas leistų suvokti, kokioje aplinkoje vyko organizacinis darbas.

Apskritai, 1919-ieji, manytume, buvo vieni reikšmingiausių Lietuvos valstybingumo kūrimo ir įtvirtinimo kelyje. Lietuvos klausimą mėginta spręsti Paryžiaus Taikos konferencijoje, kurioje buvo ugdomas jaunos valstybės diplomatinis korpusas. 1919 m. vyko intensyvus savivaldos kūrimo procesas. 1919 m. į tėvynę grįžo dešimtys tūkstančių karo pabėgėlių ir karo belaisvių. Kartu buvo sprendžiamas ir aukštosios mokyklos klausimas, be kurios joks valstybingumas negali egzistuoti.

Ne mažiau reikšminga Lietuvos valstybingumo kūrimo kelyje buvo ir 1919 m. pavasario pabaiga–vasaros pradžia, jau kariniu požiūriu. Pirmaisiais metų mėnesiais užsitikrinusi Vokietijos karinę paramą Saksų savanorių vaidmeniu, kurie padėjo sustabdyti bolševikinės Rusijos kariuomenės veržimąsi į Lietuvos gilumą, sparčiai pradėta kurti Lietuvos kariuomenė. Augo savanorių karių skaičius, intensyviai pradėti formuoti kariuomenės reguliarieji daliniai ir tarnybos. Dar sausį pradėtas taip reikalingų kariuomenei karininkų rengimo procesas pagreitintu, vos tris mėnesius trunkančiu kursu. Kariuomenė per kelis pirmuosius metų mėnesius tapo rimta jėga, galinti stoti į valstybės laisvinimo kovą. 1919 m. gegužės pradžioje jos gretose buvo jau 10 tūkstančių karių, pasiruošusių vaduoti priešų užimtas kuriamos valstybės teritorijas⁸. Būtent gegužę prasidėjo aktyvūs kariniai veiksmai. Išvaduota Ukmergė, išlaisvintas svarbus strateginis komunikacijos mazgas – Panevėžys⁹. Nepaisant sėkmingų karinių veiksmų šiaurės rytų kryptimi, Lietuvos kariai sukrėtimų patyrė užnugaryje. 1919 m. birželio 20–21 dienomis tarp besitraukiančių Vokietijos karių ir Šiaulių karo komendantūros karių vykusio konflikto metu vokiečiai Šiauliuose nukovė ir sužeidė keliolika Lietuvos kariuomenės karių¹⁰. Įvykiai Žemaitijoje, padėtis fronte su bolševikinės Rusijos kariuomene, o kartu ir tomis dienomis skelbtas Lietuvos Respublikos Vyriausybės atsišaukimas į Lietuvos piliečius¹¹, siekiant pažaboti netvarką valstybės viduje, tapo vienu iš impulsų, paskatinusių rasti Šaulių organizacijai. Iniciatoriumi tapo Spaudos biuro prie „Lietuvos“ dienraščio vedėjas

---

war (1944–1953), In *Europa orientalis, Studia z dziejów Europy Wschodniej i Państw Bałtyckich*, 6 (2015), s. 155–179; JOKUBAUSKAS Vytautas, VAIČENONIS Jonas, VAREIKIS Vyngantas, VITKUS Hektoras, *Valia priešintis: paramilitarizmas ir Lietuvos karinio saugumo problemos*, Druka, Klaipėda, 2015, 320 p.

⁸ VAIČENONIS Jonas, *Savanoriai – Lietuvos Respublikos kariuomenės kūrimo branduolys (1918–1920)*, in: *Savanoriai: fotografinė atmintis*, Vaizdų archyvas, 2017, p. 192.

⁹ VAIČENONIS Jonas, *Kovose už Nepriklausomybę – Lietuvos kariuomenės Panevėžio operacija, 1919 m. gegužė*, in: *Iš Panevėžio praeities: Lietuvos nepriklausomybės gynėjai ir puoselėtojai*, Panevėžio kraštotyros muziejus, 2018, p. 16–37.

¹⁰ Politikos žinios. Padėtis Šiauliuose, *Lietuva* 1919–Birz.27, nr. 136, p. 2.

¹¹ 1919 m. birželio 18 d. atsišaukimas „Lietuvos piliečiai“, *Lietuva* 1919–Birz.24, nr. 133, p.1.

Matas Šalčius. Biuro darbuotojai, tarp kurių buvo ir Antanas Vienuolis-Žemaitis bei Faustas Kirša, ėmėsi svarstyti ginkluotos organizacijos steigimo klausimą, kuri būtų pajėgi ginklu apginti Kauno miestą¹². Birželio 23 d. vykusio susirinkimo metu M. Šalčius pasiūlė kreiptis į vyriausybę su prašymu apginkluoti visus valdininkus ir išmokyti juos naudotis ginklais. Birželio 27 d. M. Šalčius sukviėtė dar vieną susirinkimą, kuriame valstybės tarnautojus ragino suformuoti vadinamąjį „Plieno batalioną“, kuris būtų nuolat treniruojamas karinių instruktorių. Pastarojo susitikimo metu užgimė ir būsimos organizacijos pavadinimas. Greta M. Šalčiaus (tuo metu buvusio 28 metų amžiaus – aut. past.) organizacijos kūrimo darbe, be jau minėtų rašytojo Antano Vienuolio-Žemaičio (37 m.), poeto Fausto Kiršos (28 m.), veikė daugelis kitų ryškių to laikotarpio visuomenės asmenybių, tarp kurių buvo rašytojas Balys Sruoga (23 m.), dailininkas Antanas Žmuidzinavičius (42 m.), žurnalistas Adolfas Klimas (29 m. vyresnis Petro Klimo brolis – aut. past.), kanauninkas Juozas Tumas-Vaižgantas (49 m.), teisėjas Rapolas Skipitis (31 m.), gamtininkas mokslininkas Tadas Ivanauskas (37 m.), kartu ir Vladas Putvinskis-Pūtvys (45 m.). Prabėgus aštuoneriems metams apie Lietuvos šaulių sąjungos kūrimą ir savo vaidmenį organizaciniame darbe V. Putvinskis sakė: „[...] Tikėjausi įpiršti mintį kurti visos Lietuvos mastu organizaciją su platesniais, [...] uždaviniais. Bet man nesisekė. Mat gaisro metu tolimesnėmis idėjomis nesidomima. Žavėjausi M.Šalčiaus patriotizmu ir įkarščiu, bet tuo metu jį įtikinti man nepavyko. Į partizaniško, laikino pobūdžio šaulių skyriaus rėmus, mano sumanymas netilpo. Vulgariai sakant, mano koja netilpo į M.Šalčio pasiūtą batą. Teko siūdintis naują batą, atseit steigti savarankišką Kauno šaulių vienetą. [...]“¹³

Kaip iš laiko distancijos organizacijos veiklą vertino vienas jos kūrėjų R. Skipitis, Lietuvos šaulių sąjunga pirmaisiais veiklos metais buvo grynai karinė organizacija. Tiesa, pati pradžia buvo paprasčiausi mankštos ir rikiuotės pratimai Vytauto kalne, prasidėję 1919 m. liepos 2 d.¹⁴ 1919 m. liepos 8 d. vykusio dar vieno susirinkimo metu buvo apibrėžtos ideologinės nuostatos, kurios šaulių idėją matė kaip sveiką kūną, aiškią mintį ir tvirtą Lietuvos piliečio sąmonę¹⁵.

Pamažu organizacijos viduje buvo išgrynintos ir esminės ideologinės nuostatos. Nepaisant to, kad pradiniam etape ryškiai dominavo karinė veikla ir karybos principų plėtojimas, 1920 m. įstatuose buvo išskirtos trys veiklos sritys – karyba, sportas ir kultūra. Vienas aktyviausių organizacijos narių V. Putvinskis-Pūtvys tapo pagrindiniu organizacijos ideologijos kūrėju, diskusijose akcentavęs tautiškumo,

¹² NEFAS Mindaugas, Lietuvos šaulių sąjungos ideologija: vidiniai ir išoriniai jos kūrėjai 1918–1940 m., in *Lietuvos šaulių sąjunga: praeitis, dabartis, ateitis*, Kaunas, 2009, p. 14

¹³ ŽEMAITYTĖ-VEILENTIENĖ Audronė, Mato Šalčiaus vaidmuo Lietuvos šaulių sąjungoje, in *Lietuvos šaulių sąjungos istorijos fragmentai*, Kaunas, 2002, p. 10.

¹⁴ JOKUBAUSKAS Vytautas, VAREIKIS Vygantas, *Lietuvos šaulių sąjungos XX Klaipėdos rinktinė 1923–1939 metais*, LR Krašto apsaugos ministerija, 2016, p.8.

¹⁵ Ten pat.

valstybingumo ir visuomeniškumo klausimus. Ilgainiui jis pateikė ir dešimt „Šaulio įsakymų“, kurie tapo atraminėmis organizacijos ideologijos nuostatomis¹⁶.

1920 m. Šaulių sąjungos suvažiavimo metu buvo iškeltas organizacijos pavadinimo klausimas. Priežastis buvo žodžių panašumas su Šiaulių miesto pavadinimu. A. Žmuidzinavičius pasiūlė Arų pavadinimą, A. Vienuolis-Žukauskas siūlė Arelių terminą, tačiau visi siūlymai palaikymo nesulaukė, klausimo svarstymas buvo nukeltas. Esamas pavadinimas išliko¹⁷.

Nepaisant, kad pagrindiniu Šaulių sąjungos uždaviniu buvo rezervistų ir kadrų rengimas Lietuvos kariuomenei, siekiant pilietį padaryti nepriklausomybės gynėju, buvo akcentuojama sąjungos kaip visuomeninės organizacijos veiklos svarba. Šioje vietoje reikėtų priminti ir moterų vaidmenį organizacijos kūrimo procese. Kai šauliai vyrai organizavo pratybas ant Vytauto kalno, kartu buvo ir ne viena moteris. Pratybose kartu dalyvavo ir Emilija Pūtviėnė (43 m.), Ona Putvytė (19 m.), Honorata Ivanauskienė (28 m.), kuri kartu su vyrais atliko ir šaudymo pratimus¹⁸. Šios moterys, prie kurių jungėsi ir daugelis kitų, ilgainiui tapo pagrindinėmis moterų šauliškojo sparno organizatorėmis ir kuratorėmis.

Kalbėdami apie organizacijos veiklą turėtume išskirti šaulių ir kariuomenės bendradarbiavimo faktorių. Ši sąveika intensyvesniu ar pasyvesniu lygmeniu vyko visą Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpį. Tokio bendradarbiavimo genezę būtų galima pradėti nuo 1919–1920 m. kovų už nepriklausomybę pabaigos. Pasibaigus kovoms, natūraliai iškilo Lietuvos šaulių sąjungos ateities klausimas. Krašto apsaugos ministerija kartu su kariuomenės vadovybe apsisprendė šaulius dar labiau susieti su kariuomene ir pradėjo nuoseklų organizacijos integravimo procesą. Čia svarbus kariuomenės demobilizacijos veiksnys. Natūralu, kad kariuomenės vadovybė galvojo, kur dėti ir kuo užimti šimtus ar netgi tūkstančius karių, iš fronto grįžtančių į visuomenės gyvenimą.

Būtent čia kaip vienas sprendimo būdų buvo nusižiūrėta Lietuvos šaulių sąjungos organizacija, kuri Nepriklausomybės Kovų metu jau buvo atlikusi gana reikšmingą vaidmenį. Tad ilgai nelaukus buvo imtasi esminių sprendimų. Siekiant glaudžiau susieti Šaulių sąjungą ir kariuomenę, Steigiamojo Seimo trečiuoju svarstymu 1921 m. liepos 7 d. priimtas ir rugpjūčio 3 d. Lietuvos Respublikos Prezidento bei Ministro pirmininko patvirtintas Lietuvos šaulių sąjungos įstatymas, įtvirtinęs pagrindinį organizacijos tikslą – „stiprinti ir didinti valstybės gynimo

---

¹⁶ NEFAS Mindaugas, Lietuvos šaulių sąjungos ideologija: vidiniai ir išoriniai jos kūrėjai 1918–1940 m., in *Lietuvos šaulių sąjunga: praeitis, dabartis, ateitis*, Kaunas, 2009, p. 16.; NEFAS Mindaugas, *Dvasios aristokratai: Lietuvos šaulių sąjungos siekiai ir realybė, 1919–1940 m.*, Versus, 2019, p. 238–248.

¹⁷ NEFAS Mindaugas, Lietuvos šaulių sąjungos ideologija: vidiniai ir išoriniai jos kūrėjai 1918–1940 m., in *Lietuvos šaulių sąjunga: praeitis, dabartis, ateitis*, Kaunas, 2009, p. 18; NEFAS Mindaugas, *Dvasios aristokratai: Lietuvos šaulių sąjungos siekiai ir realybė, 1919–1940 m.*, Versus, 2019, p. 90.

¹⁸ ANDRIJONAS Antanas, Lietuvos šauliai tėvynės sargyboje (1922–1940), in *Lietuvos šaulių sąjunga valstybės ir visuomenės tarnyboje 1919–2004*, Kaunas, 2005, p. 73

pajėgas“. Įstatyme buvo paskelbti paskiri paragrafai, kurie aiškiai apibrėžė ir įvardijo organizacijos bei kariuomenės ryšius. 4-ajame įstatymo paragrafe buvo skelbiama, kad „Sąjunga priklauso Krašto apsaugos ministerijai, kuri teikia jai instruktorius, duoda nurodymus ir kontroliuoja jos veikimą“. Sąjunga taip pat galėjo disponuoti įvairiu kariniu turtu bei ginklais, kurie taip pat buvo kontroliuojami Krašto apsaugos ministerijos. Organizacija papildomų valstybinių finansinių asignavimų taip pat galėjo gauti tik Ministerijos tarpininkavimu. Taigi paskelbto įstatymo nuostatos tiesiogiai susiejo Sąjungą ir kariuomenę. Tų pačių metų rugpjūčio 23 d. Ministrų Kabinetas patvirtino Šaulių sąjungos karinės organizacijos dėsnius. Šiuo dokumentu buvo suformuluoti organizacijos valdymo principai. Ministerija įsteigė ir suformavo Vyriausiojo šaulių sąjungos karo instruktoriaus instituciją, kuri turėjo rūpintis visais Šaulių sąjungos kariniais reikalais. Įgyvendinant šį tikslą į vyriausiojo šaulių sąjungos karo instruktoriaus pareigas buvo paskirtas majoras Stasys Zaskevičius. Lietuvos teritorijoje buvo suformuoti keturi rajonai, kuriuose įsteigtos rajoninių karo instruktorių, pavaldžių Vyriausiajam šaulių sąjungos karo instruktoriui, pareigos. Rajoninių karo instruktorių veiklos funkcijos buvo apibrėžtos atskiroje 1921 m. lapkričio 14 d. patvirtintoje „Laikinoje rajoninių karo instruktorių veikimui instrukcijoje“. Šią instrukciją patvirtino krašto apsaugos ministras Jonas Šimkus ir Generalinio štabo viršininkas gen. ltn. Maksimas Katče¹⁹.

Vienas pagrindinių LŠS karo instruktoriaus darbų buvo šaulių karinis mokymas. Šiuo tikslu 1921 m. lapkričio mėn., Karo instruktoriaus įsakymu, buvo patvirtintos įvairios mokymo programos: „Karo mokslo trumpa programa“; „Partizanų kovos programa“; „Slapta karinės žvalgybos programa“; „Kontražvalgybos programa“; „Sporto programa“; „Milicijos bei Įgulos tarnybos trumpa programa“. Šias programas šauliai turėjo įsisavinti per 8 mėnesius. Mokymo ciklui buvo skirtos 96 bendro darbo valandos. Mokymo procesas turėjo būti vykdomas savaitgaliais ir švenčių dienomis. Įgyvendinus šį mokymo ciklą, šauliai turėjo tapti kariuomenės ir milicijos pagalbininkais. 1921 m. gruodį buvo paskelbtas aplinkraštis miestų ir apskričių karo komendantams, kuriame buvo nurodoma į Šaulių sąjungą verbuoti iš kariuomenės demobilizuojamus puskarininkius ir eilinius karius. Sąveikaujant su Vietinės kariuomenės brigada, procesas prasidėjo, tačiau noras tapti šauliu atskirose Lietuvos apskrityse labai skyrėsi. Aktyviausi buvo Mažeikių apskrities buvę kariai, kurių net visi 100 proc. pareiškė norą tapti šauliais, o Rokiškio apskrityje tokių atsirado tik 1 proc. Vykdamas šaulių mokymo procesą, Vyriausiajam šaulių sąjungos karo instruktoriui teko rūpintis vadinamąja pafrontės zona: Lietuvos–Lenkijos demarkacinės linijos teritorija, kur iš šaulių buvo formuojamos partizanų komandos įvairioms užduotims įgyvendinti. Šios komandos buvo formuojamos prie

---

¹⁹ VAIČENONIS Jonas, Lietuvos šaulių sąjungos integracijos į valstybės gynybos sistemą XX a. 3–4-uoju dešimtmečiais proceso bruožai, in *Paramilitarism in the Eastern Baltics, 1918–1940: Cases Studies and Comparisons (Paramilitarizmas Rytų Baltijos regione 1918–1940: atvejo studijos ir lyginimai)*, Acta Historica Universitatis Klaipedensis, 2014, t. 28, p. 129–130.

tuo metu veikusių Šaulių sąjungos lauko štabų. Vykdydamos pavestas užduotis, partizanų komandos galėjo būti pavaldžios ne tik rajoniniams karo instruktoriams, Šaulių sąjungos grupių vadams, įvairioms Sąjungos organizacijoms, bet ir kariuomenės Žvalgybos skyriui ar net atskirų kariuomenės dalinių vadams²⁰.

1923 m. buvo reformuota Šaulių sąjungos struktūra įsteigiant atskirus bataliono ir kuopos lygmens skyrius. Organizacija pateko į kariuomenės štabo Mobilizacijos skyriaus atsakomybės sritį, Sąjungos valdymo saitus perduodant Karo apygardų (vėliau Pėstininkų divizijų) karo viršininkams. Pastarieji turėjo vykdyti šaulių registraciją ir karinį rengimą. 1924 m. birželio 18 d. Seimas priėmė naują Lietuvos šaulių sąjungos įstatymo redakciją, kurioje buvo įtvirtinta nuostata, pažyminti, kad Sąjunga išimtinai priklauso krašto apsaugos ministrui. 1924–1927 m. organizacija daugiau linko į sportinę, kultūrinę ir visuomeninę veiklą nei į karybą. Nepaisant to, vis labiau ryškėjo kariuomenės įtaka. 1928 m. viduryje, Kariuomenės štabo sprendimu, buvo pradėtas nuoseklus šaulių integravimo į valstybės gynybos sistemą darbas. 1928 m. balandžio 11 d. atskiru Vyriausiojo štabo operacijų skyriaus įsakymu, Karo apygardų viršininkams buvo pažymėta, kad šauliai karo atveju galės prisidėti prie krašto gynybos. Apygardų vadovybei užtikrinant šaulių sąveiką su kariuomene, nurodyta per dvejų mėnesių laikotarpį parengti užnugario planus, kuriuose privalėjo būti numatytos konkrečios užduotys šauliams. 1928–1934 m. Kariuomenės karo apygardų (vėliau Pėstininkų divizijų) vadovybė nuosekliai šaulius įtraukė į rengiamus gynybinius planus, jiems numatydama ir savarankiškų užduočių įgyvendinimą. XX a. 4-ajame dešimtmetyje šauliai tapo karinio planavimo dalimi. 1934 m. ruošiantis kariuomenės reformų ir modernizavimo procesui, gen. št. plk. Kazys Škirpa siūlė Šaulių sąjungą integruoti į kariuomenės sistemą. Jo nuomone, nepaisant šaulių vykdomos veiklos, kuri prisidėjo prie ginkluotų pajėgų stiprinimo, jų kūrybinis darbas nebuvo suderintas su bendra ginkluotųjų pajėgų organizacija. Dėl šios priežasties dažnai kildavo įvairių šaulių ir kariuomenės nesusikalbėjimo situacijų. Gen. št. plk. K. Škirpa, apibrėždamas būsimos veiklos gaires, viename iš punktų pažymėjo, kad karo atveju nuo mobilizacijos likę šauliai turėjo būti pasitelkti įvairių objektų apsaugos funkcijoms, kariuomenės neužimtose fronto vietose ir priešininko užnugaryje vykdyti partizaninius kovos veiksmus, taip pat vykdyti žvalgybos funkcijas, teikti materialinę ir moralinę pagalbą visuomenei. Taip pat manyta, kad šaulių gretose turėtų būti geriausi valstybės sūnūs, kurie prireikus būtų pasiryžę paaukoti gyvybę už Lietuvos nepriklausomybę ir tautos idealus²¹. Trečiasis etapas prasidėjo 1935 m. ir tęsėsi iki Šaulių sąjungos likvidavimo 1940 m. vasarą Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą. 1935 m. priėmus naują Šaulių sąjungos įstatymą ir 1936 m. patvirtinus naują statutą, kariuomenės ir šaulių sąveika buvo labiau formalizuota.

---

²⁰ Ten pat, p. 130.

²¹ Ten pat, p. 131.

Lietuvos šaulių sąjunga tapo integralia kariuomenės dalimi, jai numatant įgyvendinti konkrečius uždavinius taikos ir karo metu²².

Apibendrinami pranešimą, galime pažymėti, kad Lietuvos šaulių sąjungos kūrimas kartu su daugeliu kitų valstybėje vykusių procesų tapo vienu iš reikšmingiausių elementų, jungusių bendriems tikslams inteligentiją ir jų šeimų narius. Organizacija tapo jungtimi tarp kariuomenės ir visuomenės, kurios vienas esminių tikslų buvo ugdyti pilietį – valstybės gynėją. Sąjungos veikloje bene ryškiausiai spindėjo Vlado Putvinskio-Pūtvio asmenybė. Per du pirmuosius organizacijos gyvavimo dešimtmečius užsimezgė glaudus bendradarbiavimas su kariuomene. Šaulių ir kariuomenės sąveika integracijos bei organizacijos ir valdymo prasme prasidėjo 1921 m., pasibaigus Nepriklausomybės Kovoms, ir didesniu ar mažesniu intensyvumu truko iki 1940 m.

---

²² Ten pat, p. 131–132.; Taip pat plačiau žiūrėti: NEFAS Mindaugas, *Dvasios aristokratai: Lietuvos šaulių sąjungos siekiai ir realybė, 1919–1940 m.*, Versus, 2019, p. 105–136.

NUO NERIMTO DALYKO GARBĖS IKI DVASINIO VIENINGUMO: SPORTO POLITIKA ŠAULIŲ SAJUNGOJE

Sportas kaip socialinis reiškinys – labai įdomus tyrimų objektas. Kolegos²³ dėka, kuris tiria Lietuvos diasporos XX a. pirmosios pusės sporto kultūrą, jos dalyvavimą profesionaliajame sporte ir visus iš to kylančius sociokultūrinius apsektus (politinį ideologinį ar net tautinį formavimą), visuomet buvo įdomu, o kokia gi padėtis susiklostė XX a. pradžios Lietuvoje. Jungtinėse Amerikos Valstijose jau turėjome profesionalius lietuvių tautybės atletus, o Lietuvoje tuo metu spaudoje pasirodydavo tokios žinutės:

Suaugusiam kaimo žmogui juokinga, kai jaunimas spardo odos maišą – futbolą, ar koks prašmatnus jaunuolis daro rytais gimnastiką. Tokius vadina juokdariais, dykaduoniais ir ne viso proto. Vienas pradžios mokyklų inspektorius pasakojo, kad gavęs rišti kaimiečių skundą, kur buvęs apskūstas mokytojas, rytais daręs bėginėjimo mankštą. Kaimiečiai apskundę, kad mokytojas nustojęs proto ir galįs vaikus sudurninti.

Šią viešąją opinią ir visas iš to kylančias problemas visiškai suprato ir Šaulių sąjungos ideologas Vladas Putvinskis, kuris sakė, kad *sportas pats savaime įdomus ir patrauklus dalykas, bet pas mus jis turi nerimto dalyko garbės.*

Sporto kaip socialinio, bendruomeniškumo, netgi pilietiškumo reiškinio studijos atveria labai netikėtas mūsų visuomenės perdangas. Leidžia pamatyti, kad sportas svarbus ne tik sveikatai ir fizinei gerovei, kad šią veiklą galima panaudoti labai įvairiapusiskai. Tai puikiausiai suprato ir Šaulių ideologiją kurdami išnaudojo Vladas Putvinskis, Matas Šalčius, Adolfas Klimas ir kt. Šaulių sąjunga sportą ir sporto politiką naudojo ir vis dar naudoja kaip įrankį skirtingiems tikslams pasiekti, ne tik gebėti toliau granatą numesti, todėl bandysime pristatyti įvairias kryptis, kuriose šauliai panaudojo sportą savo ideologiniams tikslams pasiekti.

Visų pirma, noriu pasidžiaugti, kad pastaruoju metu apie Šaulių sąjungos istoriją pasirodė daugiau straipsnių ir knygų. Tyrinėjama ir Šaulių sporto politika: Mindaugo Nefo disertacijoje *Lietuvos šaulių sąjungos ideologijos raiška Lietuvos visuomenėje 1919–1940 m.* šiam klausimui analizuoti yra skirtas atskiras skyrius. Paminėti būtina ir Vytauto Jakubausko straipsnį *Veikti šauliškai; sportas ir karinis parengimas tarpukario Lietuvoje*, kurį ypač norėčiau išskirti kaip papildantį šią. Tačiau tam, kad susidarytume visą vaizdinį, kokią vietą sportas užėmė Lietuvos šaulių sąjungos ideologijoje, dar reikia atversti nemažai dėlionės detalių, todėl manau, kad

²³ Dėkoju dr. Egidijui Balandžiui už paskatinimą ir įkvėpimą domėtis Lietuvos sporto istorija.

tikslinga į šį klausimą pažvelgti ir iš kitų perspektyvų: koks šaulių sporto politikos santykis buvo su likusia Lietuvos visuomene ir jos kūno kultūra.

I. ŠAULIŲ IDEOLOGINĖS KRYPTIES PASIRINKIMAI

Kuriantis Šaulių sąjungai, buvo daug diskutuojama, į kurią pusę sąjunga turi krypti ir kiek joje sporto turi būti, koks jo santykis su kita veikla. Kadangi 1919 m. birželio 27 d. Šaulių sąjunga įsikūrė kaip nedidelis Lietuvos sporto sąjungos padalinys – sportas šalia valstybės gynimo ir patriotinės kultūrinės veiklos užėmė vieną iš svarbiausių vietų. Žinoma, sąjungą kurti kaip sporto organizacijos padalinį tebuvo priedanga, skirta išvengti teisėtumo klausimų. Kaune vis dar buvo dislokuoti vokiečių kariuomenės daliniai, bijota, kad skubiai apsiginkluoti siekianti paramilitarinė organizacija gali būti neigiamai priimta. Šauliai savo konspiracinę priedangą greitai išaugo, tačiau toks jos pasirinkimas uždėjo ryškų *sportatyvinį* antspaudą.

Ir nors Putvinskis pats pripažino, kad sportas Lietuvoje vis dar turi *nerimto dalyko garbės reikalo*, kuriant Šaulių organizaciją jis atstovavo tai pusei, kuri skatino pasirinkti stiprią *sportyvinę* kryptį, taip pat *[d]uoti sportui atitinkamą vietą, sužadinti norą, rasti, paruošti ir išplatinti tautinius žaislus iki sporto laipsnio*.

Pristatydamas sąjungą pirmajame Lietuvos šaulių sąjungos žurnalo *Trimitas* numeryje, V. Putvinskis sportą nurodo kaip pirmąjį būdą, kuriuo numanoma veikti:

Pažiūrėkite koks didelis skirtumas yra tarp nemokyto ir mokyto žmogaus. Tamsuolių tėvų miške augintas vaikas bus daug kvailisnis už išmintingų tėvų vaiką, kurie jį mokė kaip reikia gyventi. Dar šviesesnis žmogus tampa, jeigu jis pats mokosi ir eina mokslus mokyklos, tas pats yra ir su kūnu. Yra tam tikras mokslas, kuris lavina vysto kūno jėgą, vikrumą ir stiprina sveikatą. Tas mokslas yra sportas; šiuo pačiu tikslu yra daroma gimnastika, mankštymai ir net žaislai. Yra visokių rūšių sportų. Šauliai daugiausia dėmesio kreips į karo sportą, kaip tinkamą jų tikslui. Tuo reikalu manoma įsteigus tam tikri kursai, prirengti visa eilė instruktorių, kurie galėtų paskui mokyti sporto visuose Lietuvos Šaulių sąjungos būriuose.

V. Putvinskio didaktika ir pasirinkta analogija žavi: sportas prilyginamas mokslui, it bandant užbėgti už akių numanomos auditorijos, numojančios ranka, nes sportas – nerimto dalyko garbė, skepsiui.

II. SPORTO PADĖTIS

Europoje stiprus sporto judėjimas prasidėjo dar XIX a. pabaigoje. Jau buvo rengiamos kelių sporto šakų Europos ar pasaulio (kas tuo metu iš principo buvo Europa ir Šiaurės Amerika) pirmenybės. 1896 m. įvyko pirmosios atkurto olimpinės žaidynės, kurios, nors ir teigiamai visuomenės priimtose, prigijo ir toliau buvo rengiamos kas ketverius metus, vis dar buvo laikomos keistų, turtingų miestiečių ir dar keistesnių aristokratų susibūrimo vieta.

Sporto judėjimas sparčiausiai plito išsivysčiusiose industrinėse valstybėse, jų miestuose, tačiau carinės Rusijos imperijos okupuotoje Lietuvoje tuo metu sąlygos sportui vystytis nebuvo palankios: agrarinis kraštas – fizinio krūvio valstiečiai turėjo užtektinai, miestiečių nebuvo daug, o sportą prastai vertino ir katalikų bažnyčia.

Didžiuosiuose Lietuvos miestuose, Kaune ir Vilniuje, XX a. pradžioje buvo bandoma steigti sporto klubus, daugiausia tautiniu pagrindu. Lietuviškieji ilgai negyvuodavo ir buvo labai negausūs. Iki Pirmojo pasaulinio karo sportas Lietuvoje beveik nepajudėjo iš nulinio taško. Jei galėtume tai laikyti sportu, tai daugiausia žiūrovų pritraukdavo sunkumų kilnotojų pasirodymai *jomarkuose*, tad galime įsivaizduoti, į kokią dirvą V. Putvinskis ir kiti šauliai bandė sėti sporto, kaip kūną ir sielą lavinančio ir tautinį visuomenės audinį tveriančio, idėjos sėklą.

III. ŠAULIŲ LAVINIMO IDEOLOGIJA

Tik *[s]tiprūs būdami kūnu, būsime stiprūs ir dvasia. Tai svarbiausios sąlygos mums šauliams siekiant savo tikslą* – šauliška idėja buvo deklaruota labai aiškiai.

Savaime suprantama, sportas ir sportinė veikla buvo itin artimai susieta su fiziniu ir kariniu parengimu. Kalbant be užuolankų – pasirengimu ginti valstybę to prireikus: *<...> šauliui tenka labai greitai perbėgti nedidelius atstumus, puolant ar traukiantis, nešant pranešimą, šaulys turi mokėti greit vaikščioti būdamas patruliuose <...> ir t.t.*, – rašoma 1935 m. Šaulių karinio parengimo ir kūno lavinimo plane.

Pasinaudodami gimnastika, ritminiais ir rikiuotės pratimais, šauliai ugdėsi ir karinę drausmę, didino vieningumą. Šauliams tai teikė labai aiškų vienybės ir bendrystės jausmą. 1936 m. išleistos knygelės *Bendriniai šaulių sporto pratimai* preambulėje rašoma:

Bendrinius šaulių sporto pratimus sudarant, atsižiūrėta į šių dienų kūno mankštos reikalavimus. Pratimai skiriami šaulių viešiemis pasirodymams, sporto dienoms ir šventėms. Pratimų tikslas – ugdyti šaulių vieningumą, karinę drausmę, ritmo pajautimą ir kūno kultūrą.

Jei grįžtume prie jau minėtos Šaulių karinio parengimo ir kūno lavinimo programos, joje taip pat rašoma: *be to, šauliai rikiai turi būti pratinami laisvų judesių, vadinas, tuo išoriniu būdu ruošiami dvasiniam vieningumui ir drausmės pajautimui. Vykdydamas ritmiškus pratimus didesniai šaulių susibūrimai, šaulys turi jaustis drausmingas, vieningas visoje Lietuvoje dirbančios ir vieno tikslo siekiančios šaulių šeimos narys. Taigi sportas svarbus tiek fiziniam-kariniam rengimui, tiek ir ideologiniams sąjungos tikslams pasiekti.*

Sporto svarba Šaulių sąjungoje deklaruota nuo pat pirmų diskusijų apie tai, į kurią pusę šauliams, kaip organizacijai, krypti. Skirtingos šaulių ideologų pusės sutarė – sportas yra viena svarbiausių priemonių sąjungos tikslams pasiekti, tad nuostabos nekelia, kad pirmieji šaulių sporto klubai buvo įkurti nepraėjus nė metams po pačios organizacijos įkūrimo, o dar po dvejų – Lietuvos šaulių sąjungos sporto skyrius. Jam buvo priskirti gana dideli uždaviniai: ne tik rūpintis šaulių kūno kultūra ir fiziniu-

kariniu rengimu, bet ir sporto, kūno kultūros **eksportu**: rašyti straipsnius, skaityti paskaitas, kurti bibliotekėles, stadionus, rengti juose šventes, į sporto kultūrą įtraukti vis daugiau žmonių.

Atrodytų, kad tai turėjo būti Lietuvos fizinio lavinimo sąjungos (LFLS), kurios pirmtakėje savo pradžia rado ir Lietuvos šaulių sąjunga, uždavinys, bet šauliai nusprendė veikti atskirai. LFLS tuo metu buvo gana silpna organizacija: visą naštą nešė keli entuziastai, sporto kultūrą atsivežę iš užsienio. LFLS, šaulių nuomone, trūko ir stipresnio tautinio naratyvo. Vėliau kilo ginčų dėl infrastruktūros ir net įrangos, todėl kartu dviem sąjungoms su panašiais tikslais dirbti, deja, nepavyko, nepaisant to, kad nemenka dalis asmenų, ypač 3-iojo dešimtmečio pradžioje, buvo abiejų organizacijų nariais.

Trečiojo dešimtmečio pradžioje šauliams ypač trūko fizinio parengimo ir sporto instruktorių. Juos rengti Šaulių sąjunga tikslingai pradėjo nuo 1923 m. – tam buvo organizuojami trumpi nuo penkių dienų iki dviejų savaičių kursai. Kursuose daugiausia buvo apmokoma, kaip organizuoti ritminių pratimų mokymus ir pasirodymus. Tokia veikla pirmaisiais Šaulių sąjungos gyvenimo metais buvo viena populiariausių. Kaip iliustraciją panaudosiu žinutę iš Slavikų (Šakių apskritis), pasiekusią 1920 m. gegužės *Trimito* numerį: *Slavikuose yra susikūręs L. Š. Sąjungos būrys. Ypatinai nėra dar nieko pasidaravęs. Toliau manoma užsiimti rikiuotės mokymu ir sportu. Darbuotis daug trukdo ginklų trūkimas.* Raportų apie šaulių būrių veiklą Lietuvos provincijoje ir sporto materialinės bazės trūkumą žurnale *Trimitas* gausu visą trečiąjį dešimtmetį.

Be populiariausių rikiuotės pratimų, ritminės gimnastikos, tarp šaulių buvo populiariu užsiimti dviračių sportu, futbolu, vėliau – krepšiniu, boksu, 4-ajame dešimtmetyje, ėmus gerėti aprūpinimui, populiarėjo žirgų sportas, taip pat ir įvairios žiemos sporto rūšys, žinoma, ir vadinamoji *ripka*. Prie šio žaidimo populiarinimo ypač prisidėjo Karolis Dineika. Jis norėjo, kad *ripka* Lietuvoje prilygtų futbolui ar krepšiniui, nes po žemės reformos šis lietuviškas kaimo bendruomenės žaidimas, kurį buvo galima pakelti į profesionalaus sporto lygį taip, kaip buvo numanęs V. Putvinskis, ėmė nykti.

Tiesa, su šaudymo sportu nutiko taip, kad šauliai, nors ir susikūrė kaip sportininkai šauliai, jau po kelerių metų apgailestavo, kad sąjungoje yra kritiškai mažai žmonių, kurie išmąnytų šaudymo sportą. O juk pastarojo reikšmė krašto gynybai – didžiulė, tad buvo dedama daug pastangų gerinti tiek šaudymo bazę, tiek pačius šaudymo įgūdžius. Vis dėlto šio sporto vystymas strigo dėl brangios, jam reikalingos infrastruktūros.

Kauno Šaulių sąjungos sporto sekcijos futbolo komanda. Kaunas, 1924 m.

Lietuvos Šaulių sąjungos šauliai pasiruošę treniruotei. XX a. 3 deš.

IV. SPORTINIS ŠVIETIMAS

Visuose šaulių įstatuose, įstatymuose, statutuose ir kituose dokumentuose išreiškiama, kad šaulių tikslas yra stiprinti *piliečių* jėgą ir ištvermę, rengti juos, jei teks ginklu ginti tėvynę. *Piliečiai*, anot šaltinių, yra ne šauliai. Sportu ir sportine veikla stiprinti būsimus Lietuvos gynėjus buvo orientuota ne tik į organizacijos vidų, bet ir į visuomenę ir atliepė kitą svarbią kryptį – šauliškos ideologijos sklaidą.

Sporto populiarinimas Lietuvoje ne tik lavino tautą ir kėlė jos fizinę kultūrą, bet ir kartu populiarino pačius šaulius, šaulišką laikyseną, gyvenseną. Buvo manoma, kad pristatant šaulius kaip gyvą ir guvią sąjungą, pilną fizinio linksmo tautinio veiksmo, pritrauks į sąjungą daugiau jaunuomenės. Manyta, kad turint tokius garsius sporto klubus kaip futbolo *Kova* arba Kauno sporto klubą *Grandis* šauliams atstovaujant Lietuvai įvairiose tarptautinėse žaidynėse sąjungos prestižas didės. Šią šaulių sąjungos politiką vėl galima nušviesti iliustracija iš *Trimito: Šalin tinginį, išdykavimą ir laiko gaišimą! Imkimės šiam laikui pritinkamų žaidimų. Žaiskime garbingais žaislais – ginklu, žaiskime kareiviais, rikiuote, muštru, šaudymu.[...] Maršai su dainomis, šaudymai į regę, gimnastikos štukos, jaunas klyksmas, juokavimai, – visa tai nejuociom padarys mus drąsiais, sutartingais pasiryžėliais, kurie, kad tars: nelįsk!*

V. APIE SPORTUOJANČIAS ŠAULES

Dar viena tema – šaulių moterų sportinė programa ir nemaži ginčai dėl jos. Šaulės buvo Lietuvos moterų sporto ištakose – jos dalyvavo pirmosiose oficialiose moterų krepšinio varžybose. 1921 m. šaulės žaidė su Lietuvos fizinio lavinimo sąjungos, kurioje moterų sekcija įsteigta nuo pat gyvavimo pradžių – 1919 m., narėmis. Pirmos oficialios vyrų krepšinio varžybos įvyko daug vėliau, tik 1922 m. balandį.

Nepaisant to, šaulės, kaip ir moterys apskritai, sporto nematė kaip labai pritinkančios veiklos – joms daugiausia turėjo užtekti ritminių gimnastikos judesių. Dokumente *Bendriniai šaulių sporto pratimai* buvo išskirtas atskiras skyrius su tokiais pratimais: *Siuntė mane močiutė gelsvų linelių rauti, Bijūnėli žalias, Oi tu leva levuže, Lietuva brangi, mano tėvyne* ir *Saulelė tekėjo*. Ir, žinoma, šie pratimai, priešingai negu dauguma vyrų šaulių ritminių pratimų, turėjo būti atliekami be šautuvų; pageidaujama, kad būtų dėvimi tautiniai kostiumai, o ne patogi sportinė apranga. Ir apskritai buvo keliamas klausimas – kam galėjo ateiti į galvą mintis apie sportuojančią moterį? Nes sportuojanti moteris buvo lyginama su išsišokėle, kuri nori *nustoti savo moteriškų ir motiniškų pradų*.

V. Putvinskiui atsakymas buvo paprastas: jo aplinkos moterys – dukterė Sofija Putvytė ir sesuo Marija Žmuidzinavičienė vadovavosi jo mintimi *Kokios jūs moterys būsite, tokia bus visa tauta*. Ir šios dvi moterys ypač daug dirbo įtraukiant moteris į sportinę veiklą. Putvytė vadovavo Kauno moterų sporto komandai, kuri turėjo dvi sekcijas – kovos žaidimų ir lengvosios atletikos, o M. Žmuidzinavičienė vadovavo

šaulių moterų sportui, 1933 m. kovą patvirtinus naujas šaulių moterų veiklos taisykles, suteikiančias joms daugiau autonomijos. Taisyklėse numatytos pagrindinės kryptys vis dar buvo šios: *šauliškų idėjų skleidimas šeimoje ir gyvenime; palankios šaulių idėjai nuomonės visuomenėje sudarymas; šauliško bendravimo kėlimas; moterų šaulių auklėjimas ir garbės gynimas; šauliškas vaikų ir jaunimo auklėjimas; moters šaulės uždavinių ir pareigų aiškinimas bei vykdymas, kaip motinos, žmonos, sesers ir dukters; lietuvių kalbos ugdymas ir abstinencijos skleidimas.*

Bet dabar moterys jau **privalomai** turėjo susipažinti su karine programa ir laisvai galėjo užsiimti sportine veikla.

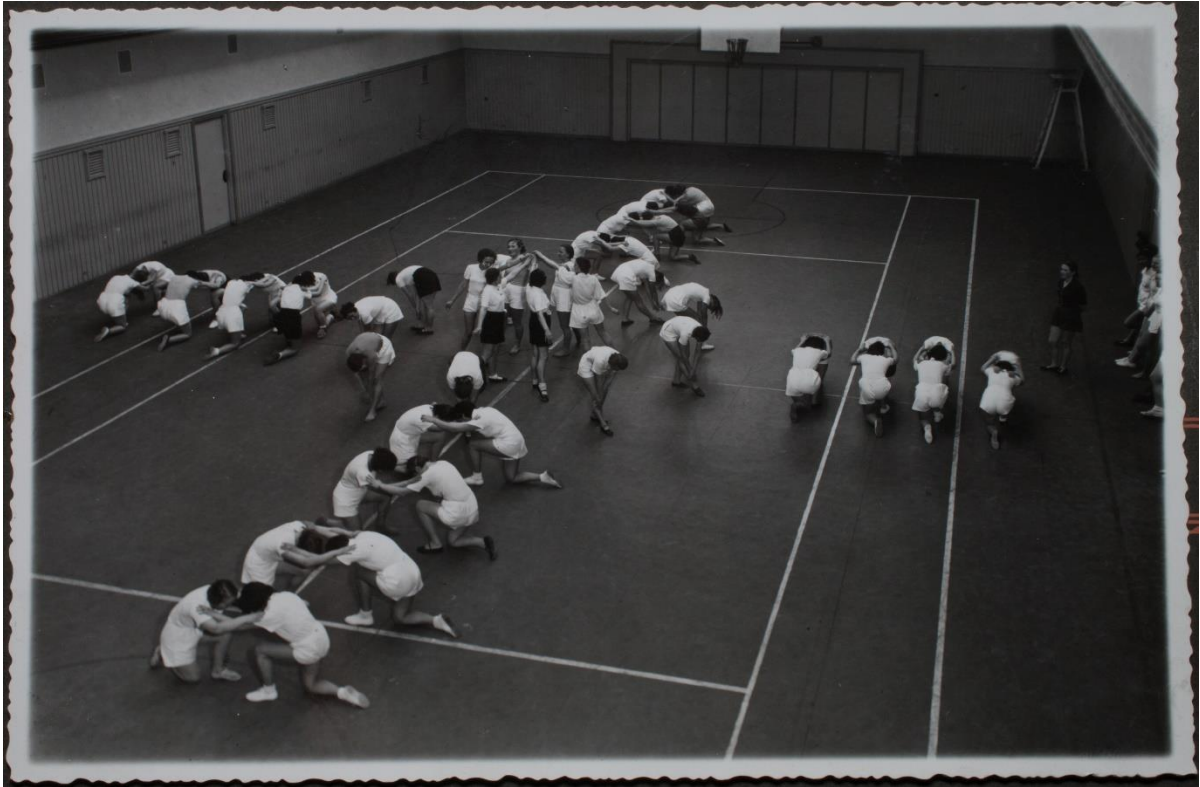
Kritika sportuojančiai moteriai mažėti pradėjo tik 4-ojo dešimtmečio viduryje. Prie to prisidėjo visuomenės modernėjimas ir privalomas fizinis rengimas mokyklose. Vis dažniau buvo matyti sportuojančios šaulės ir sporto, kaip visiems pritinkančios rekreacinės veiklos, vaizdinio įsitvirtinimas. Mindaugo Nefo duomenimis, 1922 m. sportinėje Lietuvos šaulių sąjungos veikloje dalyvavo 1 016 vyrų ir 51 moteris, o 1937 m., remiantis Vytauto Jokubausko duomenimis, sportavo apie 7 000 vyrų ir jau 800 moterų. Tad šuolis buvo žymus, tačiau visuomenės skepsis apie moters vietą sporto aikštelėje liko pastebimas.

Pavyzdžiui, šaulė Ambraziejūtė-Steponaitienė 1939 m. išleistoje knygelėje *Moteris krašto gynyboje* vardija šaulėms moterims svarbias veiklos kryptis: skatinti lietuviybę, ugdyti vaikus lietuviška dvasia, saugoti blaivybę ir dorą, *stiprinti tautiečių skaičių*. Taip pat pabrėžia, kad nors *labai gražu pažiūrėti kaip lenkės ar rusės ruošiasi ginklu ginti tėvyne, tai ne lietuvių merginų uždavinys*. Vis dėlto sportas savo vietą randa ir čia. Tačiau sakoma, kad kūną stiprinti ir kūniškai stiprėti reikia ne tik vyrams, bet ir moterims, nes tokioms moterims gimsią stipresnių tėvynės gynėjų.

Lietuvos Šaulių sąjungos šaulės šaulių moterų stovykloje sporto užsiėmimų metu. Šaulės pajūryje mankštos metu. Palanga, 1937 m.

Lietuvos Šaulių sąjungos rinktinių moterų šaulių sporto vadovių kursai. Šaulės mankštos metu salėje. Kaunas, 1938 m.

Lietuvos Šaulių sąjungos rinktinių moterų šaulių sporto vadovių kursai. Šaulės sporto salėje atlieka tempimo pratimus. Kaunas, 1940 m. sausio 2–4 d.

PABAIGA

XX a. 3-iojo dešimtmečio pradžioje sportas agrarinėje visuomenėje buvo suvokiamas ne kaip kultūros dalis, o kaip laiko švaistymas: kaimo gyventojai ir taip buvo fiziškai aktyvūs, inteligentai – ir taip turėjo kur savo laiką dėti. Taigi sportas esą keistuolių dykaduonių veikla, o dar ir bažnyčios hierarchai ne visada teigiamai apie sportą kalbėdavo ir beveik visada neigiamai – apie moterų sportą. Šaulių sąjunga įvilko sportą į bendruomeniškumo ir tautiškumo sąvokas ir sugebėjo šią veiklą atraktyviai pateikti Lietuvos provincijos gyventojams. Ir nors LFLS dėjo kryptingai daug pastangų kurti profesionaliojo sporto kultūrą Lietuvoje – orientavosi tik į miesto gyventojus, o šauliai – į visus Lietuvos piliečius.

Žemaitijos saugomų teritorijų direkcijos vyriausiasis ekologas, kraštotyrininkas
Vidmantas Lopeta

PUTVINSKIO IR JO ŠEIMOS ĮTAKA KELMĖS KRAŠTO ŠAULIŲ VEIKLAI TARPUKARYJE

IŽANGA

Rašant apie Vlodo Putvinskio ir jo šeimos įtaką Kelmės krašto šaulių veiklai, reikia pradėti nuo pačios šeimos. Vladas Putvinskis ir jo žmona Emilija Gruzdytė-Putvinskienė užaugino didelę ir gražią šeimą – du sūnus ir tris dukras. Nuo mažumės juos auklėjo patriotiška dvasia. Tam buvo palankus to meto laikotarpis – gimstantis nacionalinis judėjimas spaudos draudimo laikais, 1905–1907 metų revoliucijos įvykiai, Pirmasis pasaulinis karas ir po jo atėjęs tautų išsilaisvinimas, Nepriklausomybės kovos su iš visų pusių puolančiais priešais. Šeima išgyveno to sudėtingo laikotarpio sunkumus ir neliko istorinių įvykių nuošalyje, kai sprendėsi tautos likimas. Visa Vlodo Putvinskio šeima dalyvavo šauliškoje veikloje, Šaulių Sąjungoje ėjo aukštas pareigas. Organizacijos centras tarpukariu buvo Kaune – laikinojoje Lietuvos sostinėje, kur dirbo jos įkūrėjas V. Putvinskis. Tačiau aktyvi šaulių veikla vyko ir periferijoje – Šiauliuose, Kelmėje, Šaukėnuose, kur aktyviai reiškėsi šeimos nariai. Šiame straipsnyje rašoma apie Putvinskių šeimos ir atskirų jos narių veiklą Kelmės krašte, kuris patenka į dabartinę Kelmės rajono teritoriją.

Už suteiktą informaciją ir nuotraukas straipsnio autorius dėkoja Kelmės krašto muziejui (toliau trumpinama KKM) ir Šiaulių „Aušros“ muziejui (trumpinama ŠAM).

Emilija
Putvinskienė su
vaikais 1929 metais
per Velykas.
*Nuotrauka iš Pūtvių
šeimos archyvo*

VLADAS PUTVINSKIS KELMĖS KRAŠTE

Mintys apie būtinybę gintis V. Putvinskio galvoje gimė, matyt, dar jam būnant tremtyje, kai vykstant ginkluotoms kovoms tarp bolševikų ir kazokų nuo ginkluotų plėšikų apsiginti buvo organizuojami gatvių apsaugos komitetai; Vladas dalyvavo tų komitetų organizavime ir ėjo sargybą gatvėje. 1918 metų pavasarį (kovo mėnesį) grįžęs į namus, Šilo Pavėžupį, jis patyrė, kokia nerami padėtis Žemaitijoje: „miškai buvo pilni plėšikaujančių rusų belaisvių ir kitokių valkatų, apylinkėse skersai ir išilgai trankėsi bolševikų baudžiamieji būriai“.²⁴ Tų belaisvių buvo žiauriai primuštas jo žmonos brolis, Suvartuvos dvaro savininkas Stanislovas Gruzdis. „Dėl šių priežasčių Pūtvis buvo priverstas supirkinėti ginklus ir rūpintis namų apsauga.“²⁵ Tikriausiai, buvęs Šilo Pavėžupio dvaro kumetis Aleksas Stungurys²⁶ pasakojo, kaip V. Putvinskis, gavęs žinią apie tai, kad Šaukėnų vieškeliu važiuoja plėšikai, iš ūkininkų atėmę grūdus, surengė pasalą: pasitelkęs kelis kumečius, patykojo niekadėjų ties vietoje, vadinama Keršine (netoli buvusios mokyklos – aut. pastaba), šiems pasirodžius, šaudydamas į orą išgąsdino plėšikus, atėmė grūdus ir grąžino juos nuskriaustiesiems.

1918 metais bolševikai buvo nusavinę Šilo Pavėžupio dvarą ir atidavę valdyti darbininkų komitetui. Jie ir apiplėšė: paėmė dvylika arklių, visokių daiktų. Pareikalavo į Šaukėnus atvaryti kelias karves ir pristatyti keletą vežimų dobilų. Užėjus vokiečiams, bolševikai pasitraukė, tačiau priviso daugybė plėšikų. Tuo metu Vladas pradėjo galvoti apie vietinių žmonių organizavimą apylinkės apsaugai nuo plėšikaujančių.²⁷ 1918 metų pabaigoje–1919 metų pradžioje jis būrė savo apylinkės žmones, kad šie apsaugotų nuo plėšikų, rusų belaisvių, bolševikų²⁸. Todėl galima manyti, kad mintys gintis Vlado galvoje subrendo tėviškeje – Kelmės krašte. Putvinskių šeimai čia priklausė Graužikų ir Šilo Pavėžupio dvarai.

---

²⁴ Vladas Putvinskis-Pūtvis. *Gyvenimas ir parinktieji raštai*. Čikaga. 1973, p. 129.

²⁵ Ten pat.

²⁶ Aleksas Stungurys, g. 1906 m. Šilo Pavėžupio dvare.

²⁷ Putvinskenė E. *Atsiminimai*. Šiaulių „Aušros muziejus“, 1995, p. 74–75.

²⁸ *Vlodo Putvinskio-Pūtvio laiškai*. Šiaulių „Aušros muziejus“. Lietuvos šiaulių sąjunga. 2003, p. 130.

Graužikų šaulių grandis su Vladu Putvinskiu 1928 metų gegužės 15 dieną. Iš „Vlado Putvinskio ir Kelmės šaulių albumo“. Nuotrauka iš KKM fondo

Anot žmonos Emilijos, „jis svajoto sukurti savo ūkiuose ne tik ekonominę gerovę sau ir darbininkams, bet ir čia dirbančių žmonių idejišką, susipratusį branduolį. Toks tautinis židinys, paremtas ekonominiu gerbūviu, savo pavyzdžiu darytų įtaką visai apylinkei ir tuo būdu veiktų visa tautą ne žodžiais, bet realiais darbais. Tuo tikslu, 1923 m. apsigyvenęs Graužikuose, jis įkūrė savo darbininkų šaulių grandį, priklausančią Kelmės šaulių būriui. Būrio įkurti negalėjo, nes per mažai tinkamų žmonių buvo. Graužikų grandis susidėjo iš aštuonių narių, tarp kurių buvo ir dvi moterys.“²⁹ Jai priklausė V. Putvinskis su žmona Emilija ir sūnumi Vytautu. „Grandžiai visu Pūtvio ūkininkavimo Graužikuose metu vadovavo dvaro ūkvedys šaulys Kazys Dudėnas. Pūtvis tuo labai didžiudavosi ir dažnai sakydavo: „Kai dirbam ūkyje, jis manęs klauso. Kai susirenkam kaip šauliai, jis grandies vadas, aš jo klausau.“³⁰ „Vl. Putvinskis šaulius globojo ir rėmė, labiausiai kilusius iš okupuoto krašto, kurių net keliolika buvo Graužikų grandy.“³¹

Savo žmonai Vladas rašė, kad „tokio židinio, kokį mes kuriame Graužikuose, visoje Lietuvoje nė vieno nėra“. Jis norėjo įrodyti, kad „tautinė idėja gali būti sujungta su žemės kultūra“³².

²⁹ Putvinskienė E. *Atsiminimai*. Šiaulių „Aušros“ muziejus, 1992, p. 103.

³⁰ Putvinskis-Pūtvis Vladas, *Gyvenimas ir parinktieji raštai*, Čikaga, 1973, p. 264–265.

³¹ *Trimitas*, 1932, Nr. 39, p. 769.

³² Putvinskienė E. *Atsiminimai*. Šiaulių „Aušros“ muziejus, 1992, p. 103.

Nedaug išlikę žinių apie V. Putvinskio dalyvavimą Kelmės šaulių būrio veikloje. „Trimitė“ rašoma, kad „1926 metų spalio (spalių) 9 dieną Kelmės būrys suruošė viešą mitingą Vilniaus pagrobimo sukaktuvėms pažymėti. Dalyvavo daugybė žmonių. Kalbėjo progimnazijos mok. p. Andrejūnas, šaulių s-gos c. v. garbės pirmininkas Vl.Putvinskis, kurio kalba sukėlė didžiausią entuziazmą. Mitingui baigiantis priimta Vilniaus vadavimo reikalu rezoliucija ir iškilmingai pagiedotas himnas³³“.

Vladas Putvinskis įteikia vėliavą Kelmės šaulių būriui. Nuotrauka iš buvusio šaulio D. Šimulio albumo

1928 metų gegužės 15 dieną V. Putvinskis dalyvavo Steigiamojo Seimo minėjimo dienos, vadintos Tautos švente, renginiuose Kelmės turgaus aikštėje, kur minint Lietuvos nepriklausomybės dešimtmetį įteikė vėliavą Kelmės šaulių būriui. Kelmės krašto muziejuje yra saugomos originalios tos šventės nuotraukos.

---

³³ *Trimitas*, 1926, Nr. 42, p. 1334.

1928 m. gegužės 15 d. Kelmės būrio šauliai su Vladu Putvinskiu, L. Danin nuotrauka. Nuotrauka iš Kelmės krašto muziejaus archyvo

Šaulių Sąjungos kūrėjas teikė didelę reikšmę tam, kad šaulių būriai turėtų nuosavus šaulių namus. Po vyro mirties Emilija Putvinskienė rašė: „Paskutinis Jo duotas specialus uždavinys Graužikų grandžiai ir Kelmės būriui tai buvo šaulių namų pastatymas Kelmėje. Mums, Graužikų grandies ir viso Kelmės būrio šauliams, dabar šitas uždavinys virsta džiaugsminga pareiga, prilygstanti privilegijai, kurią mes artimiausiu laiku esame pasiryžę įvykinti. <...> turiu pridurti, kad į Kelmės būrio namų pastatymą Jis žiūrėjo, kaip į pradžių šaulių namų statymo visoje Lietuvoje; į tų namų pastatymą Jis žiūrėjo, kaip į fronto pralaužimą namų pastatymo atžvilgiu visuose Lietuvos būriuose, nes šaulių būrių namams Jis davė ypatingos reikšmės.“³⁴

Įdomu, kad šaulių namų pastatą Kelmėje išsirinko pats V. Putvinskis. 1906 metų pradžioje šiame pastate jis buvo suimtas, kai atvyko pas notarą parduoti Palendrių dvarą. Tai buvo Giršavičiaus namuose, kuriuose įrengtas viešbutis³⁵. „Gerokai vėliau V. Putvinskis iškėlė reikalą turėti Kelmėj būriui savus namus ir savo sūnui Vytautui, einant Kelmės miesteliu, nurodęs šiuos namus esant tinkamiausius Kelmės šaulių namams. Taigi, jam mirus, būrys lyg pradėjęs naują darbų vagą ir siekė įvykdyti VI. Putvinskio sumanymus.“³⁶

³⁴ *Trimitas*, 1929, Nr. 13, p. 193.

³⁵ Putvinskienė E. Atsiminimai. Šiaulių „Aušros“ muziejus, 1992, p. 43.

³⁶ Antalgiškis J. *Iškilminga diena Kelmėje*. *Trimitas*, 1932, Nr. 39, p. 769.

V. Putvinskis netiesiogiai prisidėjo ir prie Joninių šventės vietos ant Graužikų kalno. Paaiškinimą, kodėl švenčių vieta pasirinkta Graužikuose, galima rasti savaitraštyje „Trimitas“: „Graužikai su to pat pavadinimo aukštu kalnu, tai buvo mėgstamiausia vieta a.a. mūsų Vado ir ideologo. Būdamas Graužikuose, šiam kalne Jis daug laiko praleisdavo ir iš jo viršūnės išvelgdamas visas Lietuvai daromas skriaudas ir čia prisiekė atkeršyti visiems skriaudikams, sukurdamas galingą organizaciją. Pagerbdami savo vadą, šauliai kasmet čia susirenka ir ne tik gražiai pasilinksmina, bet drauge pasiryžta atlikti daug darbų ir žygių.“³⁷

Pasak Juozo Navickio³⁸, V. Putvinskis mėgo dalyvauti Joninių gegužinėse. Būdavo, kad ims šokti su mergelkom – nepasakytum, kad ponas. Apsirengęs buvo paprastai, dažniausiai šauliškai, avėjo gražius batus. Laužo deginimo tradiciją Graužikų šaulių Joninių gegužinėse pradėjo V. Putvinskis, stengdamasis atgaivinti gražius lietuvių papročius. Todėl jam ir būdavo suteikiama garbė užkurti Joninių laužą. Iš „Trimito“ puslapių sužinome, kad 1928 metų šventėje Šaulių Sąjungos kūrėjas, „pakūręs laužą, aiškino apie senovės lietuvių, mėgusių ugnį ir panašius laužus, apie ugnies skaistybę“³⁹.

ŠEIMOS RŪPESČIU IŠSAUGOTAS „ŠAULIŲ VADO“ ATMINIMAS

1929 metų kovo 5 dieną mirus V. Putvinskiui ir atgulus Kelmės kapinėse, jo atminimas buvo saugomas. Tuo rūpinosi ne tik Kelmės būrio šauliai, bet ir visa „šaulių vado“ šeima. Antai, 1931 metų kovo 5 dieną, švenčiant velionio antrąsias mirties metines, „garbės pirmininkė šaulė Emilija Putvinskienė būrio namuose surengė arbatėlę. Čia pasidalinta atsiminimais apie a.a. Vladą Putvinskį. Garbės pirmininkė Emilija Putvinskienė ir pirm. Vytautas Putvinskis perskaitė iš a.a. Vl. Putvinskio raštų, kurie dar nebuvo spausdinti“⁴⁰.

³⁷ *Trimitas*, 1933, Nr. 25, p. 498–498.

³⁸ Navickis Juozas, g. 1907 m. Dankšių k., Kelmės vlsč.

³⁹ *Trimitas*, 1930, Nr. 31, p. 652–653.

⁴⁰ *Trimitas*, 1931, Nr. 12, p. 230.

1932 metų rugsėjo 18 dieną prie Vlodo Putvinskio kapo Kelmės kapinėse. Nuotrauka iš KKM fondo

Graužikų dvaro gyvenamajame name buvo įsteigtas Vlodo Putvinskio muziejus, kuriame buvo saugomi šaulių vado daiktai ir raštai. „Jo kambarys Graužikuose, kuriame jis gyveno ir rašė, paliktas toks, koks jis buvo Jam gyvam esant.“⁴¹ Tvarkyti ir prižiūrėti muziejų Emilija Putvinskienė pavedė jaunesniajam sūnui Vytautui. Buvo planuojama Graužikuose įkurtą Vlodo Putvinskio muziejų perkelti į Kelmės šaulių namus, kai jie bus pastatyti, tačiau dėl nežinomų priežasčių tai nebuvo padaryta.

---

⁴¹ *Trimitas*, 1929, Nr. 13, p. 193.

Emilija Putvinskienė prie „aukuro“ Graužikų kalne. Nuotrauka iš Šiaulių „Aušros“ muziejaus fondo

V. Putvinskio giminės buvo nutarusios ant Graužikų kalno pastatyti jam paminklą – akmeninį bokštą. Graužikuose buvo toks paprotys, kad kiekvienas, lipantis į kalną, pats nuneštų tam bokštui akmenį. Ekskursijų dalyviai nešdavo po akmenuką, o jei daugiau – tempdavo su neštuvais. 1934 metais lankydamas Graužikus, „tuo papročiu ir Resp. Prezidentas A.Smetona ir jo palydovai nunešė po didžiulį akmenį ir tuo padidino kalnan suneštų akmenų krūvą“⁴². Ilgainiui akmenų susikaupė labai daug (daug kas jų krūvą vadino „aukuru“ – aut. pastaba). Vytautas Putvinskis sakydavo, kad statys Vlodo garbei ant kalno akmeninį *majaką* ir nereikės lipti į medines *kerėplas*, iš majako Šatrija bus matyti⁴³. Paskui atėjo karas ir sumanymas liko neįgyvendintas⁴⁴. Tarybiniais laikais ūkvedžiai akmenis išvežiojo į statybas.

EMILIJA PUTVINSKIENĖ - „ŠAULIŲ MOČIUTĖ“

Emilija Putvinskienė buvo vyro bendramintė, palaikė jo sumanymus ir idėjas. Tai nulėmė jų nuoširdūs santykiai, tarpusavio supratimas ir meilė, ką dabar randame, skaitydami V. Putvinskio laiškus žmonai. 1919 metų liepos 9 dieną džiaugdamosis

⁴² *Trimitas*, 1934, Nr. 36, p. 711.

⁴³ Maziliauskienė-Mickevičiūtė Ona, g. 1914 m. Vaiguvo vlsč.

⁴⁴ Gučienė-Žmuidzinaičiūtė Giedrė, g. 1913 m.

Emilijai iš Kauno jis rašė apie Šaulių Sąjungos įkūrimą: „Aha!, o visgi mano viršus, sudareme pradžia Lietuvos šaulių sąjungos. Tai pusiau sportinė, pusiau politiniai-kariškai-partizanų organizacija.“⁴⁵

Kada pati Emilija įstojo į šaulių gretas, kol kas galima tik spėlioti. Žinoma, kad ji dalyvavo Kelmės šaulių būrio Graužikų grandies veikloje, tačiau tikslesnės informacijos neturime.

Kai vyras užsiėmė organizaciniais reikalais Kaune, ant jos gležnų pečių gulė Šilo Pavėžupio ir Graužikų dvarų ūkio darbai. Reikėjo sumokėti atlyginimus dvaro darbininkams ir tarnautojams. Gauta pelno dalis Emilijos buvo skiriama ir šauliškai veiklai. 1929 metų sausio 20 dieną įvykusiame metiniame Kelmės šaulių būrio susirinkime E. Putvinskienė išrinkta į šaulių namų statymo fondo komisiją; Kelmės šaulių namų fondui ji paaukojo visą a. a. Vlodo Putvinskio algą už 1929 metų kovo mėn. – 1000 litų.⁴⁶ Savaitraščio „Trimitas“ duomenimis⁴⁷, šaulių namams E. Putvinskienė paaukojo 2000 litų ir dar 5000 litų paskolino. Neatsitiktinai 1932 metų rugsėjo 18 dieną, atidarant šaulių namus Kelmėje, jai buvo suteikta garbė perkirpti juostelę.

Šaulė E. Putvinskienė kerpa juostą Šaulių namų atidarymo dieną 1932 metų rugsėjo 18 dieną Kelmėje. Nuotr. I. Ruko, Kelmė, Šiaulių g. Iš Kelmės krašto muziejaus fondo

⁴⁵ 9-VII-1919 Vlodo Putvinskio laiškas žmonai Emilijai. Vlodo Putvinskio-Pūtvio laišakai. Šiaulių „Aušros“ muziejus. Lietuvos šaulių sąjunga. 2003, p. 131.

⁴⁶ *Trimitas*, 1929, Nr. 13, p. 193.

⁴⁷ *Trimitas*, 1932, Nr. 39, p. 768–771

Šaulių būrius pinigais Emilija rėmė ir vėliau: ji rūpinosi visų šaulių reikalais, todėl ne veltui buvo vadinama „šaulių močiute“. Antai 1930 metais Vilijampolės 31-asis šaulių būrys dėkojo „idėjos motutei šaulei EMILIJAI PUTVINSKIENEI<...> už paaukotus du šimtu litų būrio namų statymo fondui“⁴⁸. 1939 metais moterų šaulių garbės vadė Emilija Pūtvienė Vilniaus rinktinės moterų šaulių reikalams paaukojo 100 litų.⁴⁹ 1939 metų kovo mėn. šaulių garbės pirmininkė E. Pūtvienė dalyvavo Šaulių Sąjungos moterų šaulių rinktinių atstovių susirinkime, kur savo žodyje pažymėjo, kad „nors ir kaime gyvena, bet glaudžiai bendradarbiauja laiškais su dauguma rinktinių ir atskiriomis šaulėmis, visuomet jaučia tą bendrą kontaktą ir mato pažangą“. Ji dalyvavo ir tarnybiniame rinktinių vadžių susirinkime⁵⁰.

Dvarų ūkį perėmus sūnums (Graužikuose ūkininkavo Vytautas, o Šilo Pavėžupyje – Stasys) E. Putvinskienė, mirus vyrui, su didele energija darbavosi, įgyvendindama jo idėjas. Joninių Graužikuose metu jai buvo suteikiama garbė užkurti laužą – šaulių šventės simbolį; pasak J. Jokubauskienės⁵¹, šaulių vadas paduodavo „šaulių močiutei“ *žibintuvą* (tokiais buvo apšviečiamas kalnas – aut. pastaba) ir jo liepsna uždegdavo laužą.

Kelmės šaulių namuose vietos šaulių būrio garbės pirmininkė E. Putvinskienė turėjo savo kambarį. Šaulio Lukošiaus jis buvo išdažytas šauliškais ornamentais ir papuoštas lietuviškų raštų medžiagomis⁵². Šaulių namuose kuriamam muziejui E. Putvinskienė paaukojo seną kilimą ir prijuostę⁵³.

Emilija buvo viena aktyviausių Kelmės šaulių būrio moterų, pavyzdžiui, 1934 metų sausio 28 dieną dalyvavo Kelmės šaulių būrio moterų skyriaus susirinkime. 1936 metais šiame mieste buvo įsteigtas atskiras šaulių moterų būrys, kuris energingai darbavosi. Tų metų rugpjūčio mėn. šaulių namuose šis būrys įsirengė moterų seklyčią; daug prisidėjo šaulių garbės pirmininkė E. Putvinskienė, paaukodama daug daiktų seklyčiai įrengti. Ji prisidėjo ir prie švietėjiškos būrio veiklos.

Antai „1938 m. advento metu Kelmės moterų šaulių būrys specialiai mergaitėms surengė auklėjamojo pobūdžio kursus. Paskaitas skaitė du kartus per savaitę. Prisirinkdavo pilna erdvi šaulių kino sale, nes temos būdavo parenkamos įdomios ir aktualios, pavyzdžiui: mergaitės higiena, ligos, kaip kada rengtis, meilė ir flirtas. Kursams vadovavo mokyklos mokytoja šaulė Latkauskienė. Paskaitą skaitė ir šaulių močiutė E. Putvinskienė“⁵⁴.

⁴⁸ *Trimitas*, 1930, Nr. 15, p. 3.

⁴⁹ *Trimitas*, 1939, Nr. 46, p. 1126.

⁵⁰ *Trimitas*, 1939, Nr. 11, p. 256-257.

⁵¹ Jokubauskienė-Karčiauskaitė Julija, g. 1917 m. Verpenoje.

⁵² *Trimitas*, 1935, Nr. 1, p. 18.

⁵³ Aukoja VI. Putvinskio šaulių muziejui Kelmėj. *Trimitas*. 1939, Nr. 12, p. 285–286.

⁵⁴ *Lietuvos aidas*. 1938-12-10.

Emilija neretai rašė šauliškai spaudai. Pavyzdžiui, 1930 metais straipsnyje „Dėl „Miss“ lietuvių rinkimo“ ji pasisakė prieš moterų rūšiavimą pagal grožį, rašydama, kad „mūsų gražiosios lietuvaitės nė kiek nenustos savo grožio, jei nebus rūšiuotos, patentuotos, o patentavimas jų vidujinės vertės nepakels, o sumažins“⁵⁵. 1930 metų sausio 5 dieną Šiauliuose įvykusiame pirmajame Šiaulių rinktinės moterų skyrių atstovių suvažiavime E. Putvinskienė pasakė įžangos žodį ir skaitė paskaitą „Moteris Šiaulių Sąjungoj ir visuomenėj“⁵⁶. 1934 metais E. Putvinskienė „Trimitė“ rašė apie šaulių moterų pareigas sąžiningai atlikti kiekvieną darbą ir rasti jame prasmę, apie uniformos dėvėjimą, draugiškus tarpusavio santykius. 1936 m. straipsnyje „Ar moteris turi dalyvauti kare?“ Emilija rašė, kad ir moterys turi ruoštis karui, „nes vistiek niekur nepasislėps“⁵⁷.

STASYS PUTVINSKIS-PŪTVIS ŠAUKĖNŲ ŠAULIŲ BŪRYJE

Ūkininkaudamas Šilo Pavėžupio dvare, vyresnysis Putvinskių šeimos sūnus Stasys aktyviai dalyvavo Šaukėnų šaulių būrio veikloje. Šaulių savaitraštyje „Trimitas“ rašoma, kad 1930 metais „visapusiškai būrį rėmė sąjungos kūrėjo a. a. Vlado Putvinskio sūnus – šaulių kuopos vadas Putvinskis Stasys, kuris gyveno savo Šilo Pavėžupio dvare, 7 km. nuo Šaukėnų“⁵⁸.

1931 metų sausio 8 dieną Šaukėnų šaulių būrio susirinkime skaitytas Varėnos šaulių būrio raštas, kuriame prašyta aukomis paremti baigiamą statyti jų šaulių namą. „Visų dėmesį atkreipė p. Putvinskio kalba, kuris plačiai įvertino reikšmę nuosavų būrio namų, o ypatingai Varėnoje ir kitose pademark. linijos vietose, pabrėžė nuopelnus pafrontės būrių. Po jo kalbos, susirinkimas vienbalsiai nutarė paaukoti iš būrio išdo 100 litų; p. Putvinskis aukojo 20 litų. Tilindis“⁵⁹.

Dvare iš dvaro darbininkų buvo sudaręs Šilo Pavėžupio šaulių grandį, kuri priklausė Šaukėnų šaulių būriui. Grandies šauliams S. Putvinskis parūpino paprastus šautuvus; šauliams vadovavo dvaro ūkvedys šaulys Jurgis Pluščiauskas⁶⁰.

S. Putvinskis buvo karininkas, 1922 metais išėjęs į atsargą, turėdamas atsargos leitenanto laipsnį⁶¹. Todėl Šaukėnų šaulių būryje jis pritaikė kariškoje tarnyboje įgytas žinias. Antai, 1932 metų vasario 7 dieną visuotiniame būrio susirinkime ats. leitenantas S. Putvinskis „laikė paskaitą apie kariuomenės organizaciją ir karišką šaulių lavinimą“⁶². 1932 metų rugsėjo 4 dieną Šaukėnų būrio susirinkime „kuopos vadas ats. leit. S. Putvinskis apibūdino bylos su vokiečiais laimėjimą Haagoje ir to didelę

⁵⁵Trimitas, 1930, Nr. 52, p. 1068.

⁵⁶ Trimitas, 1930, Nr. 5, p. 92.

⁵⁷Trimitas, 1936, Nr. 2, p. 41.

⁵⁸Trimitas, 1930, Nr. 45, p. 930.

⁵⁹Trimitas, 1931, Nr. 9, p. 173.

⁶⁰ Stungurys Aleksas, g. 1906 m. Šilo Pavėžupio dvare.

⁶¹Pūtvienės Darijos, g. 1901 m. Bubių dvare, pateiktos Stasio Pūtvio gyvenimo datos, Pūtviių šeimos archyvas.

⁶² Trimitas, 1932, Nr. 9, p. 170–171.

reikšmę Lietuvai⁶³“. 1932 metų rugsėjo 11 dieną Skaistgirio šaudykloje jis kartu su rinktinės vadu tikrino šaulių gabumus, šaudant 100 m distancijoje stacionais⁶⁴. Tų pačių metų rugsėjo 18 dieną, atidarant Vlodo Putvinskio vardo šaulių namus Kelmėje, Šaukėnų šaulių kuopos vadas S. Putvinskis vadovavo šaulių paradiui miesto aikštėje⁶⁵. 1933 metų sausio 8 dieną Šaukėnų šaulių būrio susirinkime jis skaitė paskaitą apie visuomeninę bei ekonominę 1932 metų būklę ir apie įvykusį kuopų bei būrių vadų suvažiavimą.⁶⁶

1931 metų spalio 4 dieną Šaukėnų būrio šauliai pietauja manevrų metu. Centre stovi Stasys Putvinskis su žmona Darija. Nuotrauka iš straipsnio autoriaus archyvo.

Reikia atkreipti dėmesį, kad S. Putvinskio-Pūtvio šauliška veikla išėjo už Kelmės krašto ribų. Jis buvo Šaulių sąjungos VII rinktinės valdybos vicepirmininkas ir I bataliono vadas⁶⁷. 1932 metais „Trimitas“ publikuotoje nuotraukoje ats. lt. St. Putvinskis sėdi tarp Šiaulių rinktinės valdybos narių.

1937 metais išrinktas į Šaulių sąjungos centro valdybą, jis priešinosi pastangoms tų, kurie norėjo šauliais padaryti visus valstybės tarnautojus, taip pat buvo prieš visas privilegijas, kuriomis būtų išplėstos šaulio, kaip valstybės piliečio, teisės⁶⁸.

⁶³ *Trimitas*, 1932, Nr. 38, p. 774.

⁶⁴ *Trimitas*, 1932, Nr. 38, p. 774.

⁶⁵ Antalgisškis J. Iškilminga diena Kelmėje. *Trimitas*, 1932, Nr. 39, p. 769.

⁶⁶ *Trimitas*, 1933, Nr. 5, p. 98–99.

⁶⁷ *Stasio Putvinskio biografinės žinios*. 12.XII.1935, MACB.f. 122953

⁶⁸ *Lietuvių enciklopedija*. Boston, t. XXIV, p. 285.

Svarbu paminėti, kad aktyvi šaulė buvo ir Stasio Putvinskio-Pūtvio žmona Darija, kartu su vyru priklausiusi Šaukėnų šaulių būriui. Ji aktyviai veikė tarp šaulių moterų. 1930 metų sausio 5 dieną Šiauliuose įvyko pirmas Šiaulių rinktinės moterų skyrių atstovių suvažiavimas. Suvažiavime pirmininkavo Darija Putvinskienė. Be to, skaitė paskaitą „Dorinis ir šauliškas jaunimo auklėjimas“⁶⁹. 1934 metų vasario 4 dieną VII rinktinės šaulių moterų suvažiavime Šiauliuose Darija kalbėjo apie sutartinį šaulių vyrų ir moterų veikimą būriuose⁷⁰.

ĮVAIRIAPUSĖ VYTAUTO PUTVINSKIO-PŪTVIO VEIKLA

V. Putvinskis buvo vienas seniausių Kelmės būrio šaulių, nuo 1927 iki 1934 metų be pertraukos išbuvęs valdybos pirmininku. Jo dėka būrys tapo pirmaujantis. 1935 metais įkūręs būrį Graužikuose, iš Kelmės būrio pasitraukė⁷¹.

Graužikų šaulių grandis savo klube 1930 metų vasario 19 dieną. V. Putvinskis sėdi prie lango. Nuotrauka iš Kelmės krašto muziejaus fondo

V. Putvinskis buvo įdomi asmenybė – jo veikla labai įvairi. Jaunesnysis V. Putvinskio sūnus domėjosi senove, Graužikų dvare kaupė eksponatus. V. Putvinskis

⁶⁹ *Trimitas*, 1930, Nr. 7, p. 132.

⁷⁰ *Trimitas*, 1934, Nr. 7, p. 138.

⁷¹ *Trimitas*, 1935, Nr. 19, p. 347.

laiške žmonai rašė: „Tucka“⁷² gerai daro, kad neduoda Šiauliams (turima omenyje Šiaulių „Aušros“ muziejų – autoriaus pastaba) savo muzejaus. Jeigu Graužikuose savo kultūros altorėlis, tai turi but jame ir muzejelis. Toks dalikas duoda am tikros spalvos, duoda dušios auklėja. Rinkimas ir didinimas rinkinio duoda auklėjančio patriotinio darbo grandies nariams.“⁷³

1936 metais Kelmės valsčiaus mokytojų konferencijoje nutarta Kelmėje steigti muziejų. Laikiniai jis turėjo įsikurti šaulių namuose. Šaulių sąjungos įkūrėjo garbei muziejus pavadintas Vlado Putvinskio muziejumi. Juo rūpinosi muziejininkų sekcija, kuriai priklausė ir Graužikų būrio vadas V. Putvinskis⁷⁴.

1939 metais „Trimate“ buvo išspausdintas aukotojų Vlado Putvinskio muziejui sąrašas. „V. Pūtvis muziejui paaukojo: akmens kirvių, žalvario apyrankių, trimitą, kulų, titnago indą, tris lazdas, liaudies smūtkelių, pabaigtuvių vainikų, peleninę, tabokinę, du naganus, girnų akmenis, pypkę opijui, žirkles žvakėms, šerių šukas, skiltuvą, parakinę, siuvinėtą juostą, štamputį, banknotų, daug įvairių monetų, medalių iš 1912 m., vėliavą, tris pjautuvus, iškaba, spynų, bliūdinę, medinių šakių, kaltinių kirvių, iečių ir kitų dalykų.“⁷⁵

Reikia paminėti, kad V. Putvinskis buvo sportininkas. „Priklausydamas Dotnavos šaulių būriui, 2022 metų rugsėjo 16–17 dienomis jis dalyvavo lengvosios atletikos varžybose Kaune net keliose rungtyse: 1 500 metrų bėgime nugalėjo, pasiekdamas naują Lietuvos rekordą – 4,57 sek.; be to, nugalėjo 5000 mtr. bėgime (18 min. 43 sek.). Trišokyje iš vietos (7 mtr. 09 snt.) ir šokime į tolį išsibėgėjęs (5 mtr. 13 snt.) užėmė antrą vietą, o 100 metrų bėgime, 110 metrų barjeriniame bėgime užėmė trečią vietą⁷⁶“. Todėl, dalyvaudamas Kelmės šaulių būryje, jis dažnai buvo atsakingas už sportinę veiklą ir pats aktyviai sportavo; priklausė būrio futbolo komandai „Šaulys“, kuri rungtyniavo žemaičių šaulių apygardoje. 1932–1933 metais „Trimate“ minimos žaistos rungtynės su Tauragės „Maisto“, Šiaulių šaulių „Sakalo“, Raseinių „Šarūno“ futbolo komandomis. 1933 metų rugpjūčio 5–6 dienomis septyni kilometrai nuo Kelmės, gražioje Kražių pušyno kopose, vadinamose „Šventkapiais“, suorganizuota būrio stovykla. Jos tikslas buvo būrio karinis ir sportinis pasiruošimas ir tarpusavio šaulių būrių, kurie buvo kviešti kartu stovyklauti, susipažinimas. Sportiniam būrio paruošimui vadovavo V. Putvinskis.⁷⁷

Jis dalyvavo ir Kelmės šaulių būrio kariniuose mokymuose. „Trimate“ randame tokią žinutę: „1928 m. rugsėjo 16 d. buvo būrio šaudymo pratimai kovos

⁷² Tucka – taip šeimoje buvo vadinamas Vytautas Putvinskis-Pūtvis

⁷³ Vlado Putvinskio-Pūtvio laišakai, Vlado Putvinskio 1928-08-14 laiškas Emilijai Putvinskienei, 2003, Šiaulių „Aušros“ muziejus.

⁷⁴ *Trimitas*, 1936, Nr. 30, p. 725.

⁷⁵ Aukoja Vl.Pūtvio šaulių muziejui Kelmėj, *Trimitas*, 1939, Nr. 12, p. 285–286.

⁷⁶ *Trimitas*, 1922, Nr. 38, p. 27-29.

⁷⁷ *Trimitas*, 1933, Nr. 33, p. 658.

šoviniais 100 ir 150 metrų distancijoms. Geriausiai šaudyme pasirodė Vytautas Putvinskis.“⁷⁸

Vytautas Putvinskis (stovi ketvirtas iš kairės) Kelmės „Šaulio“ futbolo komandoje. Nuotrauka iš Kelmės krašto muziejaus fondo

V. Putvinskis užsiėmė ir kultūrine veikla. Ūkininkaujant Graužikų dvare, svarbiausias kasmetis renginys, kurio organizavimas gulė ne tik ant Kelmės ir Graužikų šaulių, bet ir ant jo pečių, buvo Joninių gegužinės ant Graužikų kalno.

Jau 1920 metais Lietuvos šaulių sąjungos įstatų projekte birželio 24 diena (Joninės) numatyta kaip Šaulių diena (šventė). Joninių šventes šauliai rengdavo ant kalvų, prie upių. Garsi švenčių vieta Mažojoje Lietuvoje buvo Rambyno kalnas. Plačiai tarpukario Lietuvoje buvo žinomos ir gegužinės ant Graužikų kalno, vietinių vadinto *Žvėrinčium*. Gegužines surengti buvo nelengva, nes tai buvo daugelio žmonių darbas. Kelmės šaulių būryje buvo gegužinėms rengti komisija, Graužikų Joninių gegužinė buvo skirta plačiai visuomenei, šauliškumo propagandai ir pelnui; pelnas nebuvo paskutinėje vietoje, nes šauliams reikėjo surinkti lėšų įsigyti nuosavus šaulių namus. Todėl organizatoriai stengėsi, kad gegužinės būtų įdomios ir pritrauktų daug žmonių. Bilietai į gegužines būdavo brangūs: kontrolieriai juos pardavinėjo po 1–2 litus, o pasak šios šventės dalyvio Juozo Navickio, vienais metais kainavę net po 5 litus.

⁷⁸Trimitas, 1928, Nr. 39, p. 1282.

Už ką buvo atsakingas V. Putvinskis, organizuojant Joninių gegužines? Po tėvo mirties likęs Graužikų valdytoju, šventę organizuoti pavesdavo dvaro personalą. Darbininkams ponas liepdavo takus valyti (*gracavoti*), aikštes ir gėlynus tvarkyti. Kalnas turėjo gražiai atrodyti, apie tai 1930 metais parašė šventės dalyvis iš Raseinių: „Kalnas įstabiai gražiai, sumaniai sutvarkytas: dailūs takai, suolai, niveliuotos aikštės, gėlynėliai vis tai kruopštaus a.a. Putvinskio sumanyti, jo šeimos įgyvendinti.“⁷⁹

V. Putvinskio rūpestis buvo sportinių varžybų ir atrakcionų organizavimas; būdamas sportininkas, tuo jis mielai užsiimdavo ir net pats dalyvaudavo varžybose. Vytautas traukdavo virvę, lenktyniaudavo, bėgdamas maiše; jam, aukštaūgiui, liuoksėti maiše būdavo sunku.

Vyrai šokinėdavo per buomą (*kumelę*), kilnodavo svorius. Būdavo įvairių atrakcionų. Užrištomis akimis daužydavo puodus, eidavo ant kojokų (*kyliopų*). Viršutinėje kalno aikštėje buvo sukinyš. Vyrai stengėsi merginas išukti, kad jos klyktų. Viršuj buvo ir buomas pereiti, o ant aukštų *žėglių*⁸⁰ padėta lenta, ant kurios dviese supdavosi. Tačiau įdomiausias ir populiariausias atrakcionas buvo stačiame kalno šlaite įrengta vasaros čiuožykla – apie 50 metrų ilgio ir 25 metrų aukščio slidynė. Ją padirbo Graužikų dvaro stalius Simonas Gliaudys. Vienas nuvažiavimas ja kainavo 25 centus.⁸¹ Čiuožykla-tramplinas buvo sukalta iš lentų, meistriškai išlankstytų ir išlygintų. Jos vidus buvo taip kruopščiai iškaltas skarda, kad galėjai čiuožti ant užpakalio ir kelnių nebūtum susiplėšęs. Čiuoždavo ant specialių rogučių – *dratinukų*.

Atrakcionai ant Graužikų kalno per Joninių šventę. Nuotrauka iš straipsnio autoriaus asmeninio archyvo

⁷⁹Trimitas, 1930, Nr. 31, p. 652–653.

⁸⁰ Žėgliai – rėmas, karkasas

⁸¹Karpavičius Stasys, g. 1913 m. Mėžaičių k.

Vidurinėje Graužikų kalno aikštėje per gegužines, būdavo, stovi statinės. Ant tų statinių sulipdavo vyrai, pasiimdavo ilgas kartis, apvyniotas skudurais, kad nedurtų. Ir stengdavosi vienas kitą nustumti. Tose varžybose dalyvaudavo ir ponas V. Putvinskis. Jis buvo aukštas ir stambus, bet buvo ir stipresnių. Tik vyrai stengėsi ponui nusileisti, nes jis labai pykdavo, kai jį nustumdavo. Dvare bernu dirbęs Jonas Užemeckis, dar stambesnis ir platesnis už Putvinskį, ponui nenusileisdavo. Putvinskis, nustumtas nuo statinės, pykdavo:

- Peckelis tas Jons, kaip syna. Stumk į syną ir tai nevirš⁸².

Dviračiu važiuodavo per Karvinio tvenkinio kampą ištiesta plačia lenta; retai kam pavykdavo pervažiuoti, dažniausiai išsimaudydavo. Buvo kelios smarkios merginos, kurios nebijodavo per lieptą važiuoti. Nugalėtojas V. Putvinskis apdovanodavo skarelėmis, nosinėmis, šalikais. I. Venckaus⁸³ teigimu, šventei ponas nupirkdavo dovanėlių už 100 litų. Loterijų ir varžybų laimėtojams būdavo skiriami prizai. Dovanodavo daugiausia knygas ir rašymo priemones – parkerius, pieštukus, sąsiuvinius.

V. Putvinskis rūpinosi ir vakarine Joninių programa. Anot O. Maziliauskienės,⁸⁴ kur nors po krūmu paslėpdavo įjungtą žibintuvėlį – tai buvo „paparčio žiedas“. Šalia padėdavo šokoladą ar saldainių. Tada liepdavo visiems paparčio žiedo ieškoti. Kitą kartą rasdavo, o kitą ir ne. Ponas juokdavosi, kad mes nemokame ieškoti. Pats patenkintas sėdėdavo. Jis buvo įdiegęs ir ugnies sąšaukos tradiciją. Apie jos užuomazgą rašoma „Trimate“⁸⁵: „Senovėj lietuviai aukštuose kalnuose ir ošiančiose giriose sukūrę laužus reiškė savo tautos galią, lyg primindavę tas senovės ugnis, kurios buvo sukuriamos gresiant pavojui.“ Per šaulių Jonines ugnies sąšauka būdavo tarp Graužikų ir Šatrijos kalnų. Vidurinę Graužikų kalno aikštę apšviesdavo milžiniškas laužas. Vakare laužas užsidegdavo ir ant Šatrijos kalno. Tada Graužikų kalno viršutinėje aikštėje užsilipę į medinį bokštą – *kerėplą*, jos viršuje ant karties pritvirtindavo smaluotą statinę ir ją padegdavo. Šviesa matydavosi ir ant Šatrijos⁸⁶. V. Putvinskis nuo kalno leisdavo raketas (*raketninkus*) – niekas aplink jų neturėjo⁸⁷. Iš Graužikų kalno laužų ir raketų šviesą matydavo labai toli, nes Graužikų kalno absoliutinis aukštis siekia daugiau kaip 195 metrus virš jūros lygio.

1938 metų liepos 15-ąją dieną, šeštadienį, V. Putvinskis Kelmės ir Graužikų šauliams buvo suorganizavęs išvyką prie jūros. Iš žydų nusamdė dvi mašinas –

⁸² Maziliauskienė-Mickevičiūtė Ona, g. 1914 m. Vaiguvo vlsč.

⁸³ Venckus Izidorius, g. 1916 m. Sankt Peterburge

⁸⁴ Maziliauskienė-Mickevičiūtė Ona, g. 1914 m. Vaiguvo vlsč.

⁸⁵ Artinasi didelė švente. Trimitas, 1929, Nr. 23, p. 369.

⁸⁶ Maziliauskienė-Mickevičiūtė Ona, g. 1914 m. Vaiguvo vlsč.

⁸⁷ Venckus Izidorius, g. 1916 m. Sankt Peterburge

sunkvežimius, iš kurių kiekviename galėjo tilpti po 25 žmones. Važiavo pro Pagėgius, Tilžę, Šilutę. Klaipėdoje, sumokėję po 2 litus, daugelis paplaukiojo laivu po jūrą⁸⁸.

TRYS SESUTĖS PŪTVYTĖS⁸⁹

Vladas ir Emilija Putvinskiai užaugino tris dukras. Visos jos buvo patriotės, šaulės, savo veikla atsidavusios Lietuvai. Iš seserų daugiausia ryšių su Kelmės kraštu turėjo jauniausioji – Emilija, keletą metų aktyviai veikusi vietos šaulių būryje. Trumpose žinutėse iš „Trimito“ rašoma būtent apie ją.

Trys sesutės Pūtvytės. Iš kairės: Ona (g. 1899), Sofija (g. 1900) ir Emilija (g. 1908). Nuotrauka iš G. Gučienės šeimos albumo

1928 metų gruodžio 30 dieną Kelmėje surengta Naujųjų metų šventė. „Tautiškai apsirengusių šaulių Putvinskaitės ir Žmuidzinavičiūtės deklamacijos paliko visiems gilaus įspūdžio.“⁹⁰

⁸⁸Venckus Izidorius, g. 1916 m. Sankt Peterburge

⁸⁹1938 m. Putvinskių šeima susigražino senąją lietuvišką Pūtviių pavardę, tačiau spaudos šaltiniuose jos narių pavardės rašomos įvairiai

⁹⁰Trimitas, 1929, Nr. 2, p. 29

Po V. Putvinskio mirties nuspręsta įsigyti šaulių namus, tam reikėjo daug pinigų, todėl vienas iš kultūrinių renginių tikslų buvo užsidirbti. Antai „1929 m. gruodžio 29 dieną Kelmėje įvyko tradicinis vietos būrio vakaras balius, kurio pelnas paskirtas Kelmės būrio šaulių namų statymo reikalams. Buvo statomas prologas „Savanorio dukters“. <...> Prologe vaidino Putvinskaitė ir Sakelis. Po vaidinimo buvo šokiai, grojo iš Šiaulių atvykęs orkestras. Žmonių iš Kelmės ir apylinkių susirinko apie 550, gryno pelno gauta apie 400 litų. Vakaro rengimo komisiją sudarė pirm. E. Putvinskaitė ir nariai vietos teisėjas Atkočaitis, nuovados viršininkas Lapinskas, control-asistentas P. Jakuška ir būrio vadas A. Užkuras.“⁹¹

Gyvendama Žemaitijoje ir nuo vaikystės matydama gražias Užgavėnių kaukes ir papročius, Emilija rūpinosi jų išsaugojimu. 1937 metais straipsnyje „Gaivinkim senus Užgavėnių papročius“ E. Pūtvytė ragino Užgavėnių kaukes ne tik rinkti į muziejus, užrašyti papročius, bet ir per ateinančias Užgavėnes organizuoti kaukių vaikštynes⁹².

Seserys Ona Pūtvytė-Tercijonienė ir Sofija Pūtvytė-Marcinkevičienė (Mantautienė) ėjo aukštas pareigas Lietuvos šaulių sąjungoje (visas jas sunku ir išvardyti) ir daugiausia darbavosi Kaune. O. Putvinskaitė-Tercijonienė buvo pirmoji Kauno moterų šaulių būrio vadė (nuo 1927 metų) ir pirmoji šaulių laikraščio „Trimitas“ administratorė⁹³. 1933-07-23 pirmame visuotiniame šaulių moterų suvažiavime Ona išrinkta centro komitetan⁹⁴. 1938–1939 metais S. Marcinkevičienė buvo šaulių moterų vade. Su Šaulių sąjungos reikalais lankėsi Suomijoje, Latvijoje, Estijoje ir Čekoslovakijoje⁹⁵.

Šaulių rinktinėse, būriuose, šaulių suvažiavimuose ir stovyklose seserys skaitė paskaitas, rašė straipsnius. Pavyzdžiui, 1934 metais „Trimite“⁹⁶ Sofija siūlė šaulių būriams vieni kitus lankyti ir semtis patirties ekskursijų metu. 1938 metų sausio mėn. Aleksoto šaulėms buvo suorganizuoti trijų dienų ideologiniai kursai, kuriuose S. Marcinkevičienė skaitė paskaitą apie Šaulių sąjungos ideologiją ir pagrindinius moterų šaulių uždavinius; O. Tercijonienė skaitė apie šaulišką vaikų auklėjimą⁹⁷.

Savo straipsnius publikuodamos šaulių leidiniuose „Trimitas“, „Šaulė“, kuriuos skaitė šauliai visoje Lietuvoje, Putvinskių dukros spausdintu žodžiu darė įtaką visos šalies, taip pat ir Kelmės krašto šauliams. S. Marcinkevičienė kartu su vyru Aleksandru ir O. Tercijonienė su vyru Vincu paaukojo po 1000 litų Kelmės šaulių namų statybai⁹⁸.

⁹¹ *Trimitas*, 1930, Nr. 4, p. 79.

⁹² *Trimitas*, 1937, Nr. 5, p. 108.

⁹³ Tercijonienė-Putvinskaitė Ona//Vlado Putvinskio-Pūtvio laišakai. Šiaulių „Aušros“ muziejus. Lietuvos šaulių sąjunga, 2003, p. 32.

⁹⁴ Putvinskaitė-Tercijonienė Ona//LE. – Bostonas, T.31, p. 75.

⁹⁵ Pūtvytė – Mantautienė Sofija//Le. – Bostonas. T.37, 1985, p. 369.

⁹⁶ *Šaulių vasaros darbai*// S. Marcinkevičienė-Putvinskaitė. *Trimitas*, 1934, p. 657.

⁹⁷ *Trimitas*, 1938, Nr. 6, p. 158.

⁹⁸ *Trimitas*, 1932, Nr. 39, p. 768–771.

Savo gimtinėje lankydavosi retai. Šaulių namų Kelmėje atidarymo dieną, 1932 metų rugsėjo 18 dieną, nuotraukoje kartu su atsakingais Šaulių sąjungos veikėjais O. Putvinskaitę-Tercijonienę matome stovinčią prie savo tėvo kapo.

Žinoma, kad 1933 metų rugpjūčio 5–6 dieną Kelmės šaulių būrio stovykloje su gausiu šaulių moterų būriu stovyklavo moterų centro komiteto narė O. Tercijonienė. „Stovykla buvo išpuošta ir išgražinta. Suruoštas a.a. Dariaus ir Girėno paminėjimas ir pabaigoje linksma, daug apylinkės gyventojų sutraukusi gegužinė.“⁹⁹

PABAIGOS ŽODIS

Straipsnį apibendrinti galėčiau taip: V. Putvinskio ir jo šeimos įtaka Kelmės šaulių veiklai buvo didelė. Ji pasireiškė šeimos nariams tiesiogiai dalyvaujant šio krašto šaulių struktūriniuose vienetuose arba netiesiogiai – per skaitytas ir šaulių leidiniuose publikuotus straipsnius, kuriuos skaitė praktiškai visi šauliai.

V. Putvinskis-Pūtvis aktyviai veikė Graužikų šaulių, jo žmona Emilija ir sūnus Vytautas – Graužikų ir Kelmės šaulių veikloje.

S. Putvinskis-Pūtvis su žmona Darija buvo aktyvūs Šaukėnų šaulių būrio ir Šiaulių šaulių rinktinės nariai.

E. Putvinskaitė Kelmės šaulių būryje dalyvavo 1928–1930 metais.

O. Tercijonienė ir S. Marcinkevičienė-Mantautienė ėjo aukštas pareigas LŠS moterų organizacijoje, skaitė paskaitas, rašė straipsnius. Po vyro mirties Lietuvos šaulių sąjungos moterų veikloje aktyviai dalyvavo ir „šaulių močiutė“ E. Putvinskienė.

V. Putvinskis-Pūtvis ir po mirties tebeveikė šaulius – prie jo kapo Kelmėje šauliai prisiekdavo tęsti jo žygius, o „šaulių tėvo“ sukurta šaulių ideologija, šaulio priesakais vadovaujamės ir dabar.

---

⁹⁹ *Trimitas*, 1933, Nr. 33, p. 658.

II DALIS

Dr. Audrius Skaistys, Nacionalinės mokėjimo agentūros prie Žemės ūkio ministerijos teisės departamento direktorius ir Lietuvos šaulių sąjungos Vlado Putvinskio-Pūtvio klubo pirmasis viceprezidentas

VLADAS PUTVINSKIS APIE ŠAULIŠKUMĄ

1919 m. vasaros pradžioje Šaulio vardu buvo pavadinti lietuviai – piliečiai, pasiryžę apsaugoti Tėvynę ginklu ir, kiek įmanoma, neatsitraukiant nuo savo tiesioginio darbo bei savo lėšomis.

Šaulys supaprastintai pavadintas žodžių junginiu – „ginkluotas pilietis“. Bet šiame trumpame žodžių junginyje nėra turiningojo dėmens, koks yra tas šaulys ir koks yra paties „šauliškumo“ reiškinio turinys. Šauliškumas nuo pat savo ištakų turi ir savo fizinę išraišką – organizaciją, savo etiką, savo istoriją, savo organizacinę veikimo kultūrą ir atskirą žmogaus tipą – paklusnų tiek pasaulietinei, tiek religinei valdžiai, savanorišką pagalbininką, gerovės kūrėją, pasiryžusį aukotis dėl didesnio gėrio (universalių vertybių – laisvės, nepriklausomybės, visuomeninės tvarkos ir pažangos, tautiškumo paremto istoriškumu).

ŠAULIŠKUMO KILMĖS BEIEŠKANT

Nors Lietuvos šaulio vardas gimė laikinojoje Lietuvos sostinėje 1919 metais, tačiau „šauliškumo“ šaltinis yra globalesnis reiškinys, kuris, anot lietuviškojo šauliškumo ideologijos autoriaus Vlado Putvinskio-Pūtvio, tiek pat senas, kaip žmonijos istorija. Pagal jį – šaulio etika neprieštarauja žmonijos etikai, bet ji yra siauresnė ir griežtesnė. Žmogaus – šaulio tipas atskiruose kraštuose ir skirtingais laikais reiškėsi įvairiomis formomis, bet turi kai ką visiems bendra. Pažymėtina, kad visur ir visada, kur jis tarpo, buvo lydimas dviejų sąlygų. Be jų – jis žūdavo, joms esant – visad atsikurdavo. Tos sąlygos, tai veikimo laisvė ir tautinė (arba bent tautiškumo padermės) sąmonė.

Vladas Putvinskis-Pūtvis ieškojo pirmapradės šaulio kilmės, teigdamas, kad „daug tūkstančių metų atgal, pirmykštės kultūros laikais, kiekvienas vyras buvo šaulys. Jis buvo medžiotojas arba ginkluotas klajoklis piemuo, pagaliau žemdirbys, šeimos narys ir kartu karys. Tų laikų moteris, laiko dvasios duktė, tradicijos saugotoja, dažnai valdanti ginklą irgi buvo tos pačios kultūros atstovė. Ypatingai svarbu pabrėžti, kaip tampriai anų laikų šauliškumas susijęs su laisve ir tautine sąmone. Išties pirmykščių kultūrų laikais, tautos buvo laisvos, kaip niekad, nepaisant to, kad net stipriausi anų laikų valstybiniai dariniai buvo surišti savojo pasaulio politikos ir ekonominio gyvenimo sąlygų.“

Kalbėdamas apie pirmykščių žmonių šauliškumą, kuris lydėjo žmogų nuo pat jo atsiradimo, Vladas Putvinskis-Pūtvis rėmėsi tuometinėmis antropologijos žiniomis,

teigdamas, kad šauliškumo nebuvo pas urvinį žmogų. Matyt, teigė jis, šauliškumas atsiradęs tik tuokart, kai žmogus ėmė burtis į didesnes bendruomenes, besirutuliuojant jį auklėjančiose sferose savajai kultūrai ir etikai. Požymius panašius į šauliškumo, randame pas tuos gyvius, kurie gyvena didelėmis bendruomenėmis. Pasižiūrėkim, kaip tikrai šauliškai dirba ir kartu gina savo bendruomenę didžioji skruzdėlė arba kilnioji Amazonės bitė. Gamtotyra žino daug panašių įdomių reiškinių. Tokioj analogijoj nėra nieko stebėtina. Čia veikia gilus įgimtas instinktyvus dėsnis, amžių išauklėtas bendruomenės įtakos. Pas žmogų pasąmonės pasaulis sunkiau apčiuopiamas, nes suderintas su sąmone, kurios likusioj gamtoj nėra. Kreipiame dėmesį, kad gamtos gyviai naudojami idealia laisve ir turi, nors instinktyvų, bet gilų savo bendrijos pajautimą. Dėl to ir tai, ką apibūdinom šauliškumu, apsireiškia čia ne tik instinktyviai.

ŠAULIŠKUMO RAIDOS ETAPAI

Vladas Putvinskis-Pūtvis teigė, kad šauliškumas turėjo savo klestėjimo laikus, savo prietemas ir atgimimus.

Šauliškumo prietemos. Istorijos eigoje nyksta sąlygos, be kurių šauliškumas negali egzistuoti. Tai – tautų laisvė ir jų tautinė sąmonė. Viduramžiai: didikai, feodalai ir bajorai kaskart pavergia bendruomenes. Jos pasidaro nebe tautos dalimi, nes nustoja kurti. Juo giliau į vergovę, juo labiau jos virsta liaudimi. Kur čia šauliškumas? Jo likučius randame ten, kur dar išliko laisvė ir tauta. Didikai slegia liaudį, jie jos laisvės griovėjai, bet uoliai gina savąją laisvę prieš kaskart stiprėjančių valstybės ir karalių despotinę valdžią. Jie slegia plačiosios visuomenės (minios) tautinę sąmonę. Tauta skyla į pavergtuosius ir privilegijuotuosius. Pastarieji monopolizuoja pačią tautą (tauta – tai mes).

Kartu privilegijuotoje visuomenės dalyje su dvejomis būtinomis sąlygomis (veikimo laisvė ir tautinė sąmonė) išlieka ir šauliškumas. Anot lietuviškojo šauliškumo autoriaus apibūdinimo, Viduramžių riterio tipas turi daug šauliškumo,. Jis – žemės savininkas, pilietis, gyvena pilyje ar namuose ir yra kardu apsijuosęs. Kilnumas, drąsa, žodžio laikymas, kūno kultūra – tai jo privalumai. Tokie vyrai sudaro krašto karinę jėgą, nors greta jų auga valstybinė jėga su savo kariuomene, kuri su jais varžosi. Tačiau ne riterių šauliškumas pagimdė feodalizmą. Feodalizmas būtų buvęs ir be jo ir būtų buvęs dar žiauresnis, dar baisesnis. Riteriškumo idėja yra atsvara despotizmui arba absoliutinei valdžiai, skirtai pavergti ištisia žmonių bendruomenę. O tai galėtų ir turėtų būti ta atsvara, kurią dabar įprasta vadinti pilietine visuomene, arba tiesiog pilietiškumu.

Šauliškumo žūtis. Vladas Putvinskis-Pūtvis vaizdingai nusako šauliškumo duobkasių: ilgainiui įsigali imperialistinė despotinė valdžia. Kažkur ten, „viršūnėse“, riogso carai, imperatoriai, karaliai ir sultonai apsupti apgailėtinų tarnaujančių didikų,

kuriems už jų ištikimybę leidžiama galutinai pavergti ir išnaudoti liaudį. Didikai virto nors ir nebelaisvuoju, bet privilegijuotu luomu. Tautinė sąmonė praryta despotinio imperializmo svaigalo (tautų kalėjimo). Žuvo gyvosios tautos vyriausias požymis – jos kūryba. Kūryba vergauja mecenatams. Žuvus laisvei ir tautinei sąmonei, šauliškumas miršta jo paskutiniajam nešėjui – riteriui – stojus vadovauti despoto vergų armijai. Pilietinės atsvaros pajungimas absoliutinei valdžiai įtvirtinti yra šauliškumo žūtis.

Šauliškumas atgimsta, nors ir slaptas. Naujosios (XX amžiaus) istorijos laikais naujoji demokratija stoja kovon už laisvę. Su laisvės aušra nubunda ir tautų sąmonė, o su jais jų palydovas ir tos laisvės gynėjas – šauliškumas. Bet iki pilnos laisvės dar toli. Sporto ir gimnastikos draugijos, garsūs čekų „sakalai“, medžiotojų, sportinio šaudymo draugijos, pagaliau – kultūrinės ir tautinės draugijos, viešosios ar slaptos. Visa tai kuriama vadovaujant slaptai idėjai – atgauti tautos laisvę. Čia vėl tikras šauliškumas su visais savo teigiamais bruožais: laisve, kilnumu, tėvynės meile, kūno ir dvasios jėga, ištverme, kultūra, teisingumu, pasiruošimu karo žygiams. Karinė jėga reiškiasi ne vien ginklais (jų tuo metu labai trūksta), bet idėjiniu pasiryžimu, sąmoninga organizuota drausme, fiziniu pasiruošimu ir paslėptu karo jėgų telkimu.

Kaip visa tai primena 1988–1990 metų Lietuvos Sąjūdžio laikus ir 1989–1990 metų Lietuvos šaulių sąjungos atsikūrimą! Nors ši šauliškumo atgimimo reiškinį aprašęs Vladas Putvinskis-Pūtvis rėmėsi 1919 metų patirtimi, dar nežinodamas, kad tai bus aktualu 1954 m. (atsikuriant LŠS tremtyje) po 25 metų nuo jo mirties ir 1989 m. praėjus 70 metų nuo didžiojo ideologo mirties!

Gyvenimas patikrino šauliškumo viltį. Slaptas šauliškumas, išmušus tinkamai istorijos valandai, padėjo atgauti tautų laisvę ir virto didele, viešai pripažinta jėga. Kuo tautinė kultūra ir sąmonė aukštesnė, tuo tvirčiau pasireiškė ir šauliškumas. Atgavus laisvę, šauliškumas įžengė į ketvirtąjį savo istorinio gyvavimo laikotarpį.

Dabartinis šauliškumas. Jis ieško naujųjų kelių pasireikšti. Kiek turime žinių, jis klesti visuose pasaulio kraštuose, kur bent kiek gyvuoja tautos sąmonė. Bet įvairiuose kraštuose jis įsikūnija gan įvairiomis formomis. Labiausia – organizacijų ir santykių su valstybe atžvilgiu. Šauliškumas, kaip žinom, yra glaudžiai susijęs su tauta. Tautos ir valstybės norai teritorijų, ideologijos ir teisės atžvilgiais dažnai nesutampa. Tautos naudojasi laisve tik tiek, kiek sugebėjo gauti valstybėje, kiek geba būti kultūriškai turtingos ir atgavo teritorijos. Valstybių sienos nuolat keičiamos ir „kilnojamos“. Tai priklauso nuo politinių santykių, karinių laimėjimų. Tautų gyvenamos teritorijos keičiasi pamažu, tai priklauso nuo tautų dydžio ir jų jėgų santykio. Nėra valstybės, kurioje tautinė sudėtis būtų visai gryna. Tauta negali išsižadėti savo rungtyniavimo teisių, nes kitaip ji žus. Bet iš kitos pusės, nusižengus prieš demokratiją, sulaužius bendrąją pilietinę teisę irgi turi ilgainiui nusilpti.

Šiomis išvalgomis Vladas Putvinskis-Pūtvis išpranašauja šiuo metu vykstantį Rusijos – Ukrainos karą! Tuo pat teigdamas, kad tie, kurie pamins pilietines teises (kas jau eilę metų vyksta Rusijoje), ilgainiui nusilps.

Mes matëm, kad šauliškumas lydėjo tautybę nuo pat jos lopšio būdamas vyriausiuoju jos laisvės gynėju, dar tais laikais, kai nebuvo net valstybės požymių (tautos buvo, kai dar valstybių nebuvo. Valstybės atsiradusios keitėsi, išnykdavo, vėl atsirasdavo). Mes tik galim įsivaizduoti tokią tvarką, kai visai nebus valstybių. Čia netvirtiname, kad taip bus. Tačiau sveika tauta liks amžinai. Šia dar viena vizionieriška mintimi Vladas Putvinskis-Pūtvis atskleidžia garsiausių po II Pasaulinio karo Europos politikų (Roberto Šumano, Žano Monė ir kt.) subrandintos Europos sąjungos (valstybių sąjungos) idėjos vystymosi į supranacionalinę tautų sąjungos idėją.

Reikia manyti, kad šauliškumas žmogaus sveikajam instinktui taip giliai įgimtas, kaip laisvės troškimas, kaip pats tautiškumas. Šauliškume glūdi sveikas instinktyvus asmens troškulys pačiam veikliai dalyvauti tautos laisvės gynime. Tas instinktas tik tuokart bus nereikalingas, jei nusistovės tokia tvarka, kad tautos laisvė per amžius bus užtikrinta. Bet ir tuomet nesibaigs tautų rungtyniavimas. Tačiau jis vyks ne karo būdu ir jame bus reikalinga fizinė atsparumo jėga. Tas instinktas pačiam ginti, budėti, nepaliekant to vien valstybei spręsti, yra brangus savitumas, be kurio miršta tėvynės meilės jausmas. Jam esant, susidaro teigiamas (moraliskai ir fiziškai) branduolys, kuris sudaro tautos ateities ištvėrmės tvirčiausią pagrindą.

JAUSTIS REIKALINGU SAVO VALSTYBĖJE YRA ASMENINĖS IR TAUTINĖS SAVIVERTĖS PAMATAS

Demokratija irgi niekada nepašalins fizinės jėgos būtinybės. Valstybė visada žiūrės į tautos ateitį, stengsis atgaivinti ir pirmąją laisvę, pirmąją šauliškumo tipą, pritaikant ir tobulinant ją su naujosios kultūros reikalavimais.

Tautos, kurios sugebės sėkmingai išspręsti šauliškumo problemas, užtikrins savo šviesiąją ateitį. Lietuvoje šauliškumas be bendrųjų, turi savo specifines problemas. Šauliškumas (teigė ideologas) pas mus dabar skursta, nes tautos sąmonė, nepaisant turimos valstybės, dar yra savo prieblandos zonoje. Lietuvos šauliškumas augs ir vystysis kartu su tautine sąmone. Jis tebeprašo, tebelaukia geriausiųjų tautos jėgų paramos, jis grąžins skolą su didele grąža. Atsižvelgdami į dabartinės 18-osios Lietuvos Respublikos Vyriausybės vadovaujamos Ministrės Pirmininkės ir tuo pačiu šaulės Ingridos Šimonytės pastangas stiprinti Lietuvos šaulių sąjungą, galime pasvarstyti, o gal jau sulaukėme?

Vlado Putvinskio-Pūtvio epochoje šauliškumas iš naujo prabudo „Aušros“ ir „Varpo“ laikais. Šaulio vardas gimė laikinojoje sostinėje ant Vytauto kalno 1919 metais, atnaujintas bus (ir yra) tikroje sostinėje ant Gedimino kalno, o kada, priklausys nuo mūsų visų, tautiečiai.

Vlado Putvinskio rankraštį perrašė Stasys Ignatavičius

Tekstą redagavo Vlado Putvinskio proprovaikaitė Milda Pūtvytė-Gaulienė

PUTVINSKIŲ ŠEIMOS ARCHYVAS ŠIAULIŲ „AUŠROS“ MUZIEJUJE: PRAEITIS, IŠSAUGOTA ATEIČIAI

Muziejaus, kaip atminties institucijos, viena iš pareigų – išsaugoti praeitį ateičiai. Šiaulių „Aušros“ muziejus jau šimtą metų kaupia, saugo ir populiarina ne tik Šiaulių kraštui, bet ir visai Lietuvai svarbias kultūros vertybes. Muziejuje saugoma didžiulė Putvinskių šeimos kolekcija, sudaranti galimybę muziejininkams Putvinskių šeimos gyvenimą ir veiklą reprezentuoti įvairiais rakursais, o tyrinėtojams – geriau pažinti tarpukario Lietuvos socialinį, kultūrinį, politinį ir ekonominį gyvenimą. Putvinskių šeimos archyvo tyrinėjimams ir populiarinimui didžiausią dėmesį skyrė šviesaus atminimo muziejininkė Irena Nekrašienė (1958–2012), kuri parengė archyvo vertybių apžvalgą¹⁰⁰, išleido Emilijos Putvinskienės atsiminimus¹⁰¹, sudarė V. Putvinskio-Pūtvio laiškų katalogą¹⁰² ir vėliau parengė solidžią laiškų publikaciją¹⁰³. Taip pat Putvinskių šeimos archyvas buvo aktyviai populiarintas parodose, konferencijose. Minint 150-ąsias V. Putvinskio-Pūtvio gimimo metines į jo šeimos archyvą atkreipti dėmesį tampa itin aktualu, nes šis archyvas yra unikalus artefaktų gausa ir įvairove, o jo ypatingą vertę liudija tai, kad 2008 metais archyvas buvo įtrauktas į UNESCO programos „Pasaulio atmintis“ Lietuvos nacionalinį registrą. Archyvą Putvinskių šeima užkasė Graužikų dvaro žemėje prasidėjus pirmajai sovietinei okupacijai (1940 m.) ir artėjant karo pabaigai (1944 m. liepos 13 d.). Prasidėjus Lietuvos atgimimui ir atkūrus nepriklausomybę archyvas buvo surastas, iškastas ir perduotas Šiaulių „Aušros“ muziejui, tad archyvas taip pat unikalus savo suradimo ir išsaugojimo istorija. Archyve saugomi artefaktai iš esmės apima visas gyvenimo sritis, kas yra ypač aktualu naujosios kultūrinės istorijos tyrimų kryptčiai¹⁰⁴. Tad šio straipsnio tikslas yra atskleisti Putvinskių šeimos archyvo tyrimų galimybes šiuolaikinių istoriografijos paradigmų kontekste. Įgyvendinant užsibrėžtą tikslą svarbu patikslinti statistinę informaciją apie tai, kiek ir kokių vertybių yra Putvinskių šeimos archyve ir galų gale – per archyve saugomus eksponatus atskleisti archyvo tyrimų galimybes, kurios leistų originaliai ir šiuolaikiškai išsaugoti praeitį ateičiai.

¹⁰⁰ Nekrašienė, Irena. „Vlado Pūtvio-Putvinskio fondas Šiaulių „Aušros“ muziejuje“. *Šauliškumas, tautiškumas ir Lietuvos nepriklausomybė*. Sudarė A. Liekis. Vilnius, 1993. P. 259–266.

¹⁰¹ *Emilija Putvinskienė. Atsiminimai*. Redakcinė kolegija: S. Bulzgis, I. Nekrašienė, E. Raguckienė. Šiauliai, 1995.

¹⁰² *Vlado Putvinskio-Pūtvio laišškai Šiaulių „Aušros“ muziejuje*. Sudarė I. Nekrašienė. Katalogas. Šiauliai, 1998.

¹⁰³ *Vlado Putvinskio-Pūtvio laišškai*. Sudarė I. Nekrašienė. Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejus, 2003.

¹⁰⁴ Norkus, Zenonas. „Senoji kultūros istorija ir naujoji kultūrinė istorija“. *Lietuvos istorijos studijos*. 2005. T. 15. P. 17–37.

STATISTINĖ PUTVINSKIŲ ŠEIMOS ARCHYVO APŽVALGA

Pradedant aptarti Putvinskių šeimos archyvą norėtusi atkreipti dėmesį į Andriaus Rodomansko-Radamonio teiginį apie Šaulių sąjungą, kad šauliai turėjo tapti ta užuomazga, iš kurios privalejo išdygti demokratiška, vien tik dvasios aristokratija, nauja dvasios bajorija¹⁰⁵. Čia galima daryti paralelę į Putvinskių šeimos archyvą. Dvarininkų archyvai, istoriko J. Drungilo teigimu, ėmė formuotis dar LDK laikais modernėjant LDK valdymo aparatui bei intensyvejojant dokumentų cirkuliacijai¹⁰⁶. Senasis Putvinskių archyvas beveik neišliko, tačiau buvo išsaugoti V. Putvinskio-Pūtvio laikus menantys dokumentai ir daiktai, kurie tapo puikia priemone V. Putvinskio-Pūtvio idėjoms skleisti. Šiuo metu Šiaulių „Aušros“ muziejuje yra 3 155 artefaktai, priskirti Putvinskių šeimos archyvui. Vėliau, formuojant kolekciją, prie archyvo buvo pridėta 319 dokumentų, sudarytų po 1940 metų. Tad šiuo metu Putvinskių šeimos archyve iš viso yra 3 474 artefaktai, priskirti 9 rinkiniams. Pusę Putvinskių šeimos archyvo sudaro dokumentams (I-R) priskirti eksponatai, kurių rinkinyje yra 1 723. Šiame rinkinyje saugomi aktai, atestatai, atsiminimai, kvitai, atvirlaiškiai, bloknatai, diplomai, išrašai, dokumentų juodraščiai, kortelės, kvietimai, V. Putvinskio-Pūtvio sveikatos tyrimų rezultatai, liudijimai, mašinraščiai, pašto vokai, pranešimai, rankraščiai, sąsiuviniai, užrašai ir kt. Antroji pagal gausumą Putvinskių šeimos archyvo eksponatų grupė yra fotografijos, kurias sudaro šeimos fotografijos ir etnografinio pobūdžio fotografijos. Pačios vertingiausios šiame rinkinyje yra fotografijos, darytos ant firminių kartono kortelių. Etnografinio pobūdžio fotografijose užfiksuoti ūkiniai pastatai, kaimo darbai, sodybų ir gamtos vaizdai. Šios nuotraukos buvo darytos Graužikų V. Putvinskio-Pūtvio muziejėliui, taip pat fotografuota dar ir dėl to, kad V. Putvinskis kurį laiką bendradarbiavo su Šiaulių „Aušros“ muziejumi ir vadovavo medžioklės-žūklės skyriui¹⁰⁷. Tiesa, nemaža dalis fotografijų yra labai prastos būklės. Ne mažiau gausi Putvinskių šeimos archyvo dalis yra atvirukų (filokartijos) dalis, kurią sudaro 266 eksponatai. Atvirukų kolekciją sudaro atvirlaiškiai ir atvirukai be ranka rašyto teksto. Dalis atvirukų buvo išsaugota albume, kuriame atvirukus su gyvūnų vaizdais ir su Napoleono Bonaparto atvaizdais rinko V. Putvinskio-Pūtvio anūkas Rimantas Pūtvis ir Vaidievtis A. Mantautas. Panašią dalį, kaip ir atvirukai, sudaro Putvinskių šeimos spaudiniai. Tai daugiausia knygos iš šeimos bibliotekos, žurnalai, laikraščiai, LDK istoriniai žemėlapiai ir kiti leidiniai su spausdintu tekstu.

Kartu su Putvinskių šeimos archyvu buvo išsaugota nemažai šios šeimos asmeninių daiktų, tarp kurių paminėtini V. Putvinskio-Pūtvio šauliška kepurė, odinis

---

¹⁰⁵ *Vladas Putvinskis-Pūtvis: Gyvenimas ir parinktieji raštai*. Sud. A. Marcinkevičius-Mantautas. Čikaga, 1973. P. 136.

¹⁰⁶ Drungilas, Jonas. „Jono Gruževskio archyvo registravimas (XVI a. pab.–XVII a. pr.)“. *Istorijos šaltinių tyrimai*. 2008. T. 1. P. 251.

¹⁰⁷ Nekrašienė, Irena. „Vlado Pūtvio-Putvinskio fondas Šiaulių „Aušros“ muziejuje“. *Šauliškumas, tautiškumas ir Lietuvos nepriklausomybė*. Sudarė A. Liekis. Vilnius, 1993. P. 264.

diržas, keturios pypkės, 2 didinamieji stiklai. Taip pat buvo išsaugoti ir Putvinskio žmonos Emilijos Gruzdytės-Putvinskienės šauliška kepurė ir gintariniai karoliai, su kuriais Putvinskienė buvo užfiksuota archyve išsaugotoje nuotraukoje.

PUTVINSKIŲ ŠEIMOS ARCHYVO TYRIMŲ GALIMYBĖS

Archyvas ir politinė istorija. XX amžiaus istorija vis dar labai dažnai yra nagrinėjama per politinės istorijos prizmę. Daugelį istorikų darbų, nagrinėjančių V. Putvinskio-Pūtvio gyvenimą ir veiklą, taip pat reikėtų priskirti politinei istorijai. Tačiau, jei į modernios lietuvių tautos formavimąsi, Lietuvos valstybės susikūrimą ir raidą pažvelgtume per V. Putvinskio-Pūtvio asmenybę iš mikroistorinio taško? Galbūt rastume naujų atsakymų, kodėl V. Putvinskis-Pūtvis su žmona Emilija, gimę ir užaugę dvarų kultūros įtakoje, nusprendė tapti ne tik etniniais lietuviais, bet ir padarė didelę įtaką modernios Lietuvos valstybės formavimuisi? Viename iš archyve saugomų dokumentų V. Putvinskis-Pūtvis aprašė 1926 metų gruodžio 17 dienos Lietuvos valstybės perversmą, kur atspindėjo ne tik savo, bet ir ūkio darbininkų nuotaikas perversmui įvykus. V. Putvinskis-Pūtvis vaizdžiai aprašė akimirką, kaip jam ryte lipant iš lovos žmona Emilija įteikė telegramą, pranešančią apie perversmą. Tada teksto pasakotojas apie perversmą užklausia pro duris įeinantį apsnigtą ūkvedį Kazį, kurio atsakymas gražiai persipina su kasdieniais ūkio rūpesčiais, parodo, kiek apie perversmą supranta besišypsanti tarnaitė Elenutė, atskleidžia, kiek perversmas reiškia daržinės kampe susėdusiems ir prie kuliamosios dirbantiems darbininkams. O pasakotojas (pats V. Putvinskis-Pūtvis), stovėdamas toje pačioje daržinėje ir žvelgdamas į pūgos pridengtą horizontą, galvoja apie toli esantį Kauną, mąsto apie ten gyvenančius giminaičius, draugus, politiką pavadindamas verslu ir išreiškdamas savo baimę antrajam perversmo aktui. Pats tekstas persmelktas gilaus susimąstymo, užbaigiamas sakiniu: *O visgi ten toli toli, už tų rūkų yra Kaunas. Tikrai jis yra ir dargi pasiekia savo įtaka čia mūsų Graužikus*¹⁰⁸. Tad, kaip matyti, Putvinskių šeimos archyvas į politinės istorijos procesus leidžia pažvelgti labai giliai ir atidžiai.

Archyvas ir ūkio istorija. Lietuvos ūkio istorijai skirtų darbų istoriografijoje yra labai nedaug. V. Putvinskis-Pūtvis Šilo Pavėžupio ir Graužikų dvaruose kurdamas žuvininkystės ūkį ženkliai prisidėjo prie Lietuvos žemė ūkio raidos. Vienas pirmųjų į tai dėmesį atkreipė V. Lopeta, 1993 metais išsamiai aprašydamas žuvininkystės tvenkiniuose istoriją¹⁰⁹. Kiek vėliau tai padarė ir A. Pečiukėnas¹¹⁰. Kalbant apie Putvinskių šeimos archyvą ir ūkio istoriją daugiausia dėmesio vertas yra V. Putvinskio-Pūtvio rankraštis *Žuvininkystė: karpių auginimas mažuose tvenkiniuose*¹¹¹. Šis

¹⁰⁸ V. Putvinskio-Pūtvio tekstas apie 1926 m. Lietuvos valstybės perversmą. ŠAM I-R 5043/2.

¹⁰⁹ Lopeta, Vidmantas. „Tvenkininė žuvininkystė Šiaulių krašte“. *Mūsų kraštas*. 1993. Nr. 2. P. 88.

¹¹⁰ Pečiukėnas, Albertas. *Akvakultūra Lietuvoje*. Vilnius, 2006.

¹¹¹ Putvinskis, Vladas. *Žuvininkystė: karpių auginimas mažuose tvenkiniuose*. Rankraštis. ŠAM, I-R 5775.

rankraštis yra juodraštinis rengto vadovėlio variantas. Putvinskis žinias apie žuvininkystę stengėsi perteikti liaudžiai suprantama, nesudėtinga kalba. Pastebėtinai V. Putvinskio-Pūtvio talentas įtraukti skaitytoją. Putvinskiui vadovėlio išleisti nepavyko, tačiau išlikęs rankraštis rodo šios asmenybės siekį skatinti modernaus ūkio plėtrą ir efektyviai išnaudoti vidaus vandenių potencialą. Archyve išlikusi ikonografinė medžiaga sudaro galimybes tyrinėti ne tik žuvininkystės ūkio plėtrą, bet ir, pavyzdžiui, gyvulininkystę, V. Putvinskio-Pūtvio idėjas žemės ūkiui modernizuoti¹¹² ir pan.

Archyvas ir lokalinė istorija. Be abejonės, Putvinskių gyvenimas Šilo Pavėžupio ir Graužikų dvaruose tapo šių vietovių istorijos dalimi. Be to, Putvinskių ūkinė veikla padarė įtaką šių vietovių (ypač Šilo Pavėžupio) kraštovaizdžiui. Tiek Šilo Pavėžupio, tiek Graužikų dvarų istorijos yra labai fragmentiškos. Apie šiuos dvarus daugiausia rašė V. Lopeta, kuris aptarė V. Putvinskio-Pūtvio giminės istoriją šiuose dvaruose ir aprašė paties V. Putvinskio-Pūtvio gyvenimą ir veiklą iš lokalinės istorijos perspektyvos, pateikdamas kelis istorinius faktus ir iš seniausios šių kraštų praeities¹¹³. Daugelį Putvinskių šeimos archyve saugomų eksponatų galima panaudoti Šilo Pavėžupio ir Graužikų istorijai tirti, tačiau šiame tekste norisi atkreipti dėmesį į archyve išlikusius dokumentus, kurie suteikia žinių apie senesnę nei XX amžiaus istoriją. Vienas iš šių dokumentų galėtų būti 1858 metų Graužikų dvaro valstiečių revizija¹¹⁴. Šis dokumentas buvo sudarytas Rusijos imperijoje vykdam X gyventojų reviziją. Kiekvienas dvaras turėjo pateikti valstybei duomenis apie prievolinius žmones, gyvenusius dvare, atlikti tų žmonių surašymą. Duomenys apie gyventojus buvo renkami pagal specialiai šiam tikslui sudarytą šabloną, kuriame turėjo būti pateikta informacija apie dvare gyvenusių šeimų sudėtį, vyrus ir moteris surašant atskirai, nurodant jų amžių, taip pat pateikiant duomenis apie tuos pačius asmenis, surašytus ankstesnėje (šiuo atveju IX) revizijoje. Iš revizijos titulinio lapo sužinome, kad Graužikų dvaras 1858 metais priklausė Kauno gubernijai, Raseinių apskričiai (pavietui) ir Kelmės parapijai, o dvarą valdė broliai Rapolas ir Vladislovas Putvinskiai, Hermenegildo sūnūs. Revizijoje buvo surašyti Graužikų dvaro valstiečių Martyno Gudmano, Benedikto Kiviliaus, Antano Melešiaus ir kitų valstiečių šeimos.

Archyvas ir kultūros istorija. Putvinskių šeimos archyvas suteikia galimybę į istoriją giliai pažvelgti iš kultūrinės perspektyvos arba į archyvą pažvelgti kaip į kultūros istorijos objektą. V. Putvinskio-Pūtvio raštuose nesudėtinga pastebėti vakarietiškąją *cultura versus natura* požiūrį, glaudžiai susijusį su tuo, kaip kultūrą suvokė senovės romėnai, kurių žodis *cultura* yra kilęs iš žodžio *collere*, reiškiančio „dirbti žemę“. Štai pats Putvinskis apie kultūrą mąsto iš Graužikų buroko perspektyvos, dėl kurio buvo pavergta Graužikų gamta ir žmonės, atskleisdamas, kad

¹¹² V. Putvinskio-Pūtvio straipsnio „Pavyzdingas ūkininkas“ rankraštis. ŠAM, I–R 5786/1.

¹¹³ Lopeta, Vidmantas. „Šilo Pavėžupio dvaras“. *Kelmės kraštas*. Vilnius: Atkula, 1997. P. 346–362. Taip pat Lopeta, Vidmantas. „Graužikų dvaras“. *Kelmės kraštas*. Vilnius: Atkula, 1997. P. 364–373.

¹¹⁴ *Graužikų dvaro valstiečių revizija. 1858 m.* ŠAM I–R 4367.

siekiamybė yra ta, jog materialinė kultūra turi tarnauti dvasinei kultūrai¹¹⁵. Kultūros istorijos objektu galėtų tapti V. Putvinskio-Pūtvio originalus požiūris į mokyklą ir švietimą. Čia taip pat galime išvelgti ryšį su antika, nes, V. Putvinskio-Pūtvio nuomone, mokyklos uždavinys – auklėti sveiko proto ir kūno žmones, mokančius savarankiškai kurti gyvenimą. Mokykla turi išmokyti mąstyti ir užauginti ne klusnų vergą, drebantį prieš autoritetą, o disciplinuotą visuomenės narį, kurio drausmė kyla iš sąmoningo savo pareigų suvokimo ir doros. Mokykla turi ugdyti ne karjeristus, o trokštančiuosius aukštesnės teisybės ir idealo¹¹⁶.

Archyvas ir kasdienybės istorija. Putvinskių šeimos kasdienį gyvenimą bene geriausiai atspindi archyve išlikę daiktai, tokie kaip skutimosi peiliukai, barzdaskutės, pypkės, šaukšteliai, gintariniai karoliai ir kt. Putvinskių šeimos kasdienybės pulsą nesudėtinga užčiuopti ir jau aptartuose artefaktuose. V. Putvinskis-Pūtvis iš kasdienio gyvenimo perspektyvos aprašo savo požiūrį į 1926-ųjų Lietuvos valstybės perversmą, be to, ir požiūryje į kultūrą iš Graužikų buroko perspektyvos galima išvelgti kasdienybės elementų. Kita vertus, pats rašymas buvo V. Putvinskio-Pūtvio kasdienybės dalis. Putvinskių šeimos kasdienybę gerai iliustruoja archyve išlikęs atvirukų albumas, priklausęs Putvinskio anūkiui Rimantui. Albume gausu atvirukų su šunų atvaizdais, kuriuos kolekcionavo anūkas Rimutis. Iš atvirukų kolekcijos matyti, kad Rimutis ne tik kolekcionavo atvirukus su šunų atvaizdais, bet ir pats turėjo augintinių. Vieno iš atvirukų reverse yra laiškas, kurį parašė Dangutė. Laiške Dangutė klausia Rimučio, kaip gyvena šuniukai Asta ir Laidokas. Ar Yla dar pas jus? Na, o linkėjimus siunčia ne tik Dangutė, bet ir jos šuniukas Sargis. Šuniukai Asta ir Laidokas yra minimi ir Rimanto Pūtvio atsiminimuose¹¹⁷. Tad archyvas leidžia užčiuopti net ir labai asmenines Putvinskių šeimos gyvenimo detales.

IŠVADOS

Kaip matyti, V. Putvinskio-Pūtvio gyvenimas ir veikla daugiausia buvo nagrinėti iš politinės ir lokalinės istorijos perspektyvos, taip pat buvo skirta dėmesio Putvinskio žuvininkystės ūkiui. Tačiau archyvas turi didelį potencialą ekonomikos, kultūros ir kasdienybės istorijos tyrimuose, kuris Lietuvos istoriografijoje, ypač kalbant apie XX amžių, dar labai mažai atskleistas. Archyvo vertybių įvairovė atveria galimybes originaliai ir šiuolaikiškai V. Putvinskio-Pūtvio palikimą perteikti parodose arba kuriant menines instaliacijas. Tad Putvinskių šeimos archyvas yra puiki priemonė stiprinti šiuolaikinio žmogaus identitetą atsisakant šiuolaikiniam žmogui nuobodžių politinių pasakojimų, bet dėmesį labiau atkreipiant į tai, kas paliečia kiekvieno žmogaus gyvenimą.

¹¹⁵ V. Putvinskio-Pūtvio pamąstymai apie kultūrą. ŠAM I-Pg 2585.

¹¹⁶ V. Putvinskio-Pūtvio pamąstymai apie švietimą. ŠAM I-R 5742.

¹¹⁷ Pūtvis, Rimantas. *Vaikystė baigėsi anksti*. Kaunas, 2019. P. 329–340.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Šaltiniai:

1. *Graužikų dvaro valstiečių revizija. 1858 m.* ŠAM I-R 4367;
2. Putvinskis, Vladas. *Žuvininkystė: karpių auginimas mažuose tvenkiniuose.* Rankraštis. ŠAM, I-R 5775;
3. V. Putvinskio-Pūtvio pamąstymai apie kultūrą. ŠAM I-Pg 2585;
4. V. Putvinskio-Pūtvio pamąstymai apie švietimą. ŠAM I-R 5742;
5. V. Putvinskio-Pūtvio straipsnio „Pavyzdingas ūkininkas“ rankraštis. ŠAM, I-R 5786/1;
6. V. Putvinskio-Pūtvio tekstas apie 1926 m. Lietuvos valstybės perversmą. ŠAM I-R 5043/2;

Literatūra:

1. Drungilas, Jonas. „Jono Gruževskio archyvo registravimas (XVI a. pab.–XVII a. pr.). Istorijos šaltinių tyrimai. 2008. T. 1;
2. Emilija Putvinskienė. *Atsiminimai.* Redakcinė kolegija: S. Bulzgis, I. Nekrašienė, E. Raguckienė. Šiauliai, 1995;
3. Lopeta, Vidmantas. „Tvenkininė žuvininkystė Šiaulių krašte“. *Mūsų kraštas.* 1993. Nr. 2;
4. Lopeta, Vidmantas. „Graužikų dvaras“. *Kelmės kraštas.* Vilnius: Atkula, 1997. P. 364–373;
5. Lopeta, Vidmantas. „Šilo Pavėžupio dvaras“. *Kelmės kraštas.* Vilnius: Atkula, 1997. P. 346–362;
6. Mantautas A., Vaidievtis. „Nuostabios kelionės pabaiga“. *Vlado Putvinskio-Pūtvio laišakai.* Sudarė I. Nekrašienė. Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejus, 2003;
7. Norkus, Zenonas. „Senoji kultūros istorija ir naujoji kultūrinė istorija“. *Lietuvos istorijos studijos.* 2005. T. 15. P. 17–37;
8. Pečiukėnas, Albertas. *Akoakultūra Lietuvoje.* Vilnius, 2006;
9. Pūtvis, Rimantas. *Vaikystė baigėsi anksti.* Kaunas, 2019;
10. Vladas Putvinskis-Pūtvio: *Gyvenimas ir parinktieji raštai.* Sud. A. Marcinkevičius-Mantautas. Čikaga, 1973;
11. *Vlado Putvinskio-Pūtvio laišakai Šiaulių „Aušros“ muziejuje.* Sudarė I. Nekrašienė. Katalogas. Šiauliai, 1998;
12. *Vlado Putvinskio-Pūtvio laišakai.* Sudarė I. Nekrašienė. Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejus, 2003;

